

THE PERSONS WITH DISABILITIES (EQUAL OPPORTUNITIES, PROTECTION OF RIGHTS AND FULL PARTICIPATION) ACT, 1995

ARRANGEMENT OF SECTIONS

CHAPTER I

PRELIMINARY

SECTIONS

1. Short title, extent and commencement.
2. Definitions.

CHAPTER II

THE CENTRAL COORDINATION COMMITTEE

3. Central Coordination Committee.
4. Term of office of Members.
5. Disqualifications.
6. Vacation of seats by Members.
7. Meetings of the Central Coordination Committee.
8. Functions of the Central Coordination Committee.
9. Central Executive Committee.
10. Functions of the Central Executive Committee.
11. Meetings of the Central Executive Committee.
12. Temporary association of persons with Central Executive Committee for particular purposes.

CHAPTER III

THE STATE COORDINATION COMMITTEE

13. State Coordination Committee.
14. Terms and conditions of service of Members.
15. Disqualifications.
16. Vacation of seats.
17. Meetings of the State Coordination Committee.
18. Functions of the State Coordination Committee.
19. State Executive Committee.
20. Functions of the State Executive Committee.
21. Meetings of the State Executive committee.
22. Temporary association of persons with State Executive Committee for particular purposes.
23. Power to give directions.
24. Vacancies not to in validate proceedings.

CHAPTER IV

PREVENTION AND EARLY DETECTION OF DISABILITIES

SECTIONS

25. Appropriate Governments and local authorities to take certain steps for the prevention of occurrence of disabilities.

CHAPTER V

EDUCATION

26. Appropriate Governments and local authorities to provide children with disabilities free education, etc.
27. Appropriate Governments and local authorities to make schemes and programmes for non-formal education, etc.
28. Research for designing and developing new assistive devices, teaching aids, etc.
29. Appropriate Governments to set up teachers' training institutions to develop trained manpower for schools for children with disabilities.
30. Appropriate Governments to prepare a comprehensive education scheme providing for transport facilities, supply of books, etc.
31. Educational institutions to provide amanuensis to students with visual handicap.

CHAPTER VI

EMPLOYMENT

32. Identification of posts which can be reserved for persons with disabilities.
33. Reservation of posts.
34. Special Employment Exchange.
35. Power to inspect record or document in possession of any establishment.
36. Vacancies not filled up to be carried forward.
37. Employers to maintain records.
38. Schemes for ensuring employment of persons with disabilities.
39. All educational institutions to reserve seats for persons with disabilities.
40. Vacancies to be reserved in poverty alleviation schemes.
41. Incentives to employers to ensure five per cent. of the work force is composed of persons with disabilities.

CHAPTER VII

AFFIRMATIVE ACTION

42. Aids and appliances to persons with disabilities.
43. Schemes for preferential allotment of land for certain purposes.

CHAPTER VIII
NON-DISCRIMINATION

SECTIONS

- 44. Non-discrimination in transport.
- 45. Non-discrimination on the road.
- 46. Non-discrimination in the built environment.
- 47. Non-discrimination in Government employment.

CHAPTER IX
RESEARCH AND MANPOWER DEVELOPMENT

- 48. Research.
- 49. Financial incentives to Universities to enable them to undertake research.

CHAPTER X
RECOGNITION OF INSTITUTIONS FOR PERSONS WITH DISABILITIES

- 50. Competent authority.
- 51. No person to establish or maintain an institution for persons with disabilities except in accordance with a certificate of registration.
- 52. Certificate of registration.
- 53. Revocation of certificate.
- 54. Appeal.
- 55. Act not to apply to institutions established or maintained by the Central or State Government.

CHAPTER XI
INSTITUTION FOR PERSONS WITH SEVERE DISABILITIES

- 56. Institutions for persons with severe disabilities.

CHAPTER XII
THE CHIEF COMMISSIONER AND COMMISSIONERS FOR PERSONS WITH DISABILITIES

- 57. Appointment of Chief Commissioner for persons with disabilities.
- 58. Functions of the Chief Commissioner.
- 59. Chief Commissioner to look into complaints with respect to deprivation of rights of persons with disabilities.
- 60. Appointment of Commissioners for persons with disabilities.
- 61. Powers of the Commissioner.
- 62. Commissioner to look into complaints with respect to matters relating to deprivation of rights of persons with disabilities.
- 63. Authorities and officers to have certain powers of civil court.
- 64. Annual report to be prepared by the Chief Commissioner.
- 65. Annual reports to be prepared by the Commissioners.

CHAPTER XIII

SOCIAL SECURITY

SECTIONS

66. Appropriate Governments and local authorities to undertake rehabilitation.
67. Insurance scheme for employees with disabilities.
68. Unemployment allowance.

CHAPTER XIV

MISCELLANEOUS

69. Punishment for fraudulently availing any benefit meant for persons with disabilities.
70. Chief Commissioners, Commissioners, officers and other staff to be public servants.
71. Protection of action taken in good faith.
72. Act to be in addition to and not in derogation of any other law.
73. Power of appropriate Government to make rules.
74. [*Repealed.*]

THE PERSONS WITH DISABILITIES (EQUAL OPPORTUNITIES, PROTECTION OF RIGHTS AND FULL PARTICIPATION) ACT, 1995

ACT NO. 1 OF 1996

[1st January, 1996.]

An Act to give effect to the Proclamation on the Full Participation and Equality of the People with Disabilities in the Asian and Pacific Region.

WHEREAS the Meeting to Launch the Asian and Pacific Decade of Disabled Persons 1993-2002 convened by the Economic and Social Commission for Asia and Pacific held at Beijing on 1st to 5th December, 1992, adopted the Proclamation on the Full Participation and Equality of People with Disabilities in the Asian and Pacific Region;

AND WHEREAS India is a signatory to the said Proclamation;

AND WHEREAS it is considered necessary to implement the Proclamation aforesaid.

BE it enacted by Parliament in the Forty-sixth Year of the Republic of India as follows:—

CHAPTER I

PRELIMINARY

1. Short title, extent and commencement.—(1) This Act may be called the Persons With Disabilities (Equal Opportunities, Protection of Rights and Full Participation) Act, 1995.

(2) It extends to the whole of India except the State of Jammu and Kashmir.

(3) It shall come into force on such date¹ as the Central Government may, by notification, appoint.

2. Definitions.—In this Act, unless the context otherwise requires,—

(a) “appropriate Government” means,—

(i) in relation to the Central Government or any establishment wholly or substantially financed by that Government, or a Cantonment Board constituted under the Cantonment Act, 1924 (2 of 1924), the Central Government;

(ii) in relation to a State Government or any establishment wholly or substantially financed by that Government, or any local authority, other than a Cantonment Board, the State Government;

(iii) in respect of the Central Coordination Committee and the Central Executive Committee, the Central Government;

(iv) in respect of the State Coordination Committee and the State Executive Committee, the State Government;

(b) “blindness” refers to a condition where a person suffers from any of the following conditions, namely:—

(i) total absence of sight; or

(ii) visual acuity not exceeding 6/60 or 20/200 (snellen) in the better eye with correcting lenses; or

(iii) limitation of the field of vision subtending an angle of 20 degree or worse;

(c) “Central Coordination Committee” means the Central Coordination Committee constituted under sub-section (1) of section 3;

1. 7th February, 1996, *vide* notification No. S.O. 107(E), dated 7th February, 1996, *see* Gazette of India, Extraordinary, Part II, sec. 3(ii).

(d) “Central Executive Committee” means the Central Executive Committee constituted under sub-section (I) of section 9;

(e) “cerebral palsy” means a group of non-progressive conditions of a person characterised by abnormal motor control posture resulting from brain insult or injuries occurring in the pre-natal, perinatal or infant period of development;

(f) “Chief Commissioner” means the Chief Commissioner appointed under sub-section (I) of section 57;

(g) “Commissioner” means the Commissioner appointed under sub-section (I) of section 60;

(h) “competent authority” means the authority appointed under section 50;

(i) “disability” means—

(i) blindness;

(ii) low vision;

(iii) leprosy-cured;

(iv) hearing impairment;

(v) locomotor disability;

(vi) mental retardation;

(vii) mental illness;

(j) “employer” means,—

(i) in relation to a Government, the authority notified by the Head of the Department in this behalf or where no such authority is notified, the Head of the Department; and

(ii) in relation to an establishment, the chief executive officer of that establishment;

(k) “establishment” means a corporation established by or under a Central, Provincial or State Act, or an authority or a body owned or controlled or aided by the Government or a local authority or a Government company as defined in section 617 of the Companies Act, 1956 (1 of 1956), and includes Departments of a Government;

(l) “hearing impairment” means loss of sixty decibels or more in the better year in the conversational range of frequencies;

(m) “institution for persons with disabilities” means an institution for the reception, care, protection, education, training, rehabilitation or any other service of persons with disabilities;

(n) “leprosy-cured person” means any person who has been cured of leprosy but is suffering from—

(i) loss of sensation in hands or feet as well as loss of sensation and paresis in the eye and eye-lid but with no manifest deformity;

(ii) manifest deformity and paresis but having sufficient mobility in their hands and feet to enable them to engage in normal economic activity;

(iii) extreme physical deformity as well as advanced age which prevents him from undertaking any gainful occupation,

and the expression “leprosy cured” shall be construed accordingly;

(o) “locomotor disability” means disability of the bones, joints or muscles leading to substantial restriction of the movement of the limbs or any form of cerebral palsy;

(p) “medical authority” means any hospital or institution specified for the purposes of this Act by notification by the appropriate Government;

- (q) “mental illness” means any mental disorder other than mental retardation;
- (r) “mental retardation” means a condition of arrested or incomplete development of mind of a person which is specially characterised by subnormality of intelligence;
- (s) “notification” means a notification published in the Official Gazette;
- (t) “person with disability” means a person suffering from not less than forty per cent. of any disability as certified by a medical authority;
- (u) “person with low vision” means a person with impairment of visual functioning even after treatment or standard refractive correction but who uses or is potentially capable of using vision for the planning or execution of a task with appropriate assistive device;
- (v) “prescribed” means prescribed by rules made under this Act;
- (w) “rehabilitation” refers to a process aimed at enabling persons with disabilities to reach and maintain their optimal physical, sensory, intellectual, psychiatric or social functional levels;
- (x) “Special Employment Exchange” means any office or place established and maintained by the Government for the collection and furnishing of information, either by keeping of registers or otherwise, respecting—
- (i) persons who seek to engage employees from amongst the persons suffering from disabilities;
 - (ii) persons with disability who seek employment;
 - (iii) vacancies to which person with disability seeking employment may be appointed;
- (y) “State Coordination Committee” means the State Coordination Committee constituted under sub-section (1) of section 13;
- (z) “State Executive Committee” means the State Executive Committee constituted under sub-section (1) of section 19.

CHAPTER II

THE CENTRAL COORDINATION COMMITTEE

3. Central Coordination Committee.—(1) The Central Government shall by notification constitute a body to be known as the Central Coordination Committee to exercise the powers conferred on, and to perform the functions assigned to it, under this Act.

(2) The Central Coordination Committee shall consist of—

- (a) the Minister in charge of the Department of Welfare in the Central Government, Chairperson, *ex officio*;
- (b) the Minister of State in-charge of the Department of Welfare in the Central Government, Vice-Chairperson, *ex officio*;
- (c) Secretaries to the Government of India in-charge of the Departments of Welfare, Education, Woman and Child Development, Expenditure, Personnel, Training and Public Grievances, Health, Rural Development, Industrial Development, Urban Affairs and Employment, Science and Technology, Legal Affairs, Public Enterprises, Members, *ex officio*;
- (d) Chief Commissioner, Member, *ex officio*;
- (e) Chairman Railway Board, Member, *ex officio*;
- (f) Director-General of Labour, Employment and Training, Member, *ex officio*;
- (g) Director, National Council for Educational Research and Training, Member, *ex officio*;
- (h) three Members of Parliament, of whom two shall be elected by the House of the People and one by the Council of States, Members;

(i) three persons to be nominated by the Central Government to represent the interests, which in the opinion of that Government ought to be represented, Members;

(j) Directors of the—

(i) National Institute for the Visually Handicapped, Dehradun;

(ii) National Institute for the Mentally Handicapped, Secundrabad;

(iii) National Institute for the Orthopaedically Handicapped, Calcutta;

(iv) Ali Yavar Jung National Institute for the Hearing Handicapped, Bombay, Members, *ex officio*;

(k) four Members to be nominated by the Central Government by rotation to represent the States and the Union territories in such manner as may be prescribed by the Central Government:

Provided that no appointment under this clause shall be made except on the recommendation of the State Government or, as the case may be, the Union territory;

(l) five persons as far as practicable, being persons with disabilities, to represent non-governmental organisations or associations which are concerned with disabilities, to be nominated by the Central Government, one from each area of disability, Members:

Provided that while nominating persons under this clause, the Central Government shall nominate at least one woman and one person belonging to Scheduled Castes or Scheduled Tribes;

(m) Joint Secretary to the Government of India in the Ministry of Welfare dealing with the welfare of the handicapped, Member-Secretary, *ex officio*.

(3) The office of the Member of the Central Coordination Committee shall not disqualify its holder for being chosen as or for being a Member of either House of Parliament.

4. Term of office of Members.—(1) Save as otherwise provided by or under this Act a Member of Central Coordination Committee nominated under clause (i) or clause (l) of sub-section (2) of section 3 shall hold office for a term of three years from the date of his nomination:

Provided that such a Member shall, notwithstanding the expiration of his term, continue to hold office until his successor enters upon his office.

(2) The term of office of an *ex officio* Member shall come to an end as soon as he ceases to hold the office by virtue of which he was so nominated.

(3) The Central Government may if it thinks fit remove any Member nominated under clause (i) or clause (l) of sub-section (2) of section 3, before the expiry of his term of office after giving him a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(4) A Member nominated under clause (i) or clause (l) of sub-section (2) of section 3 may at any time resign his office by writing under his hand addressed to the Central Government and the seat of the said Member shall thereupon become vacant.

(5) A casual vacancy in the Central Coordination Committee shall be filled by a fresh nomination and the person nominated to fill the vacancy shall hold office only for the remainder of the term for which the Member in whose place he was so nominated.

(6) A Member nominated under clause (i) or clause (l) of sub-section (2) of section 3 shall be eligible for renomination.

(7) Members nominated under clause (i) and clause (l) of sub-section (2) of section 3 shall receive such allowances as may be prescribed by the Central Government.

5. Disqualifications.—(1) No person shall be a Member of the Central Coordination Committee, who—

(a) is, or at any time has been, adjudged insolvent or has suspended payment of his debts or has compounded with his creditors, or

- (b) is of unsound mind and stands so declared by a competent court, or
- (c) is or has been convicted of an offence which, in the opinion of the Central Government, involves moral turpitude, or
- (d) is or at any time has been convicted of an offence under this Act, or
- (e) has so abused in the opinion of the Central Government his position as a Member as to render his continuance in the Central Coordination Committee detrimental to the interests of the general public.

(2) No order of removal shall be made by the Central Government under this section unless the Member concerned has been given a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(3) Notwithstanding anything contained in sub-section (1) or sub-section (6) of section 4, a Member who has been removed under this section shall not be eligible for renomination as a Member.

6. Vacation of seats by Members.—If a Member of the Central Coordination Committee becomes subject to any of the disqualifications specified in section 5, his seat shall become vacant.

7. Meetings of the Central Coordination Committee.—The Central Coordination Committee shall meet at least once in every six months and shall observe such rules of procedure in regard to the transaction of business at its meetings as may be prescribed by the Central Government.

8. Functions of the Central Coordination Committee.—(1) Subject to the provisions of this Act, the function of the Central Coordination Committee shall be to serve as the national focal point on disability matters and facilitate the continuous evolution of a comprehensive policy towards solving the problems faced by persons with disabilities.

(2) In particular and without prejudice to the generality of the foregoing, the Central Coordination Committee may perform all or any of the following functions, namely:—

- (a) review and coordinate the activities of all the Departments of Government and other Governmental and non-Governmental Organisations which are dealing with matters relating to persons with disabilities;
- (b) develop a national policy to address issues faced by persons with disabilities;
- (c) advise the Central Government on the formulation of policies, programmes, legislation and projects with respect to disability;
- (d) take up the cause of persons with disabilities with the concerned authorities and the international organisations with a view to provide for schemes and projects for the disabled in the national plans and other programmes and policies evolved by the international agencies;
- (e) review in consultation with the donor agencies their funding policies from the perspective of their impact on persons with disabilities;
- (f) take such other steps to ensure barrier free environment in public places, work places, public utilities, schools and other institutions;
- (g) monitor and evaluate the impact of policies and programmes designed for achieving equality and full participation of persons with disabilities;
- (h) to perform such other functions as may be prescribed by the Central Government.

9. Central Executive Committee.—(1) The Central Government shall constitute a Committee to be known as the Central Executive Committee to perform the functions assigned to it under this Act.

(2) The Central Executive Committee shall consist of—

- (a) the Secretary to the Government of India in the Ministry of Welfare, Chair-person, *ex officio*;
- (b) the Chief Commissioner, Member, *ex officio*;
- (c) the Director-General for Health Services, Member, *ex officio*;

(d) the Director-General, Employment and Training, Member, *ex officio*;

(e) six persons not below the rank of a Joint Secretary to the Government of India, to represent the Ministries or Departments of Rural Development, Education, Welfare, Personnel, Public Grievances and Pension and Urban Affairs and Employment, Science and Technology, Members, *ex officio*;

(f) the Financial Advisor, Ministry of Welfare in the Central Government, Member, *ex officio*;

(g) Advisor (Tariff) Railway Board, Member, *ex officio*;

(h) four members to be nominated by the Central Government, by rotation, to represent the State Governments and the Union territories in such manner as may be prescribed by the Central Government;

(i) one person to be nominated by the Central Government to represent the interest, which in the opinion of the Central Government ought to be represented, Member;

(j) five persons, as far as practicable, being persons with disabilities, to represent non-governmental organisations or associations which are concerned with disabilities, to be nominated by the Central Government, one from each area of disability, Members:

Provided that while nominating persons under this clause, the Central Government shall nominate at least one woman and one person belonging to Scheduled Castes or Scheduled Tribes;

(k) Joint Secretary to the Government of India in the Ministry of Welfare dealing with the welfare of the handicapped, Member-Secretary, *ex officio*.

(3) Members nominated under clause (i) and clause (j) of sub-section (2) shall receive such allowances as may be prescribed by the Central Government.

(4) A Member nominated under clause (i) or clause (j) of sub-section (2) may at any time resign his office by writing under his hand addressed to the Central Government and the seat of the said Member shall thereupon become vacant.

10. Functions of the Central Executive Committee.—(1) The Central Executive Committee shall be the executive body of the Central Coordination Committee and shall be responsible for carrying out the decisions of the Central Coordination Committee.

(2) Without prejudice to the provisions of sub-section (1), the Central Executive Committee shall also perform such other functions as may be delegated to it by the Central Coordination Committee.

11. Meetings of the Central Executive Committee.—The Central Executive Committee shall meet at least once in three months and shall observe such rules of procedure in regard to the transaction of business at its meetings as may be prescribed by the Central Government.

12. Temporary association of persons with Central Executive Committee for particular purposes.—(1) The Central Executive Committee may associate with itself in such manner and for such purposes as may be prescribed by the Central Government any person whose assistance or advice it may desire to obtain in performing any of its functions under this Act.

(2) A person associated with the Central Executive Committee under sub-section (1) for any purpose shall have the right to take part in the discussions of the Central Executive Committee relevant to that purpose, but shall not have a right to vote at a meeting of the said Committee, and shall not be a member for any other purpose.

(3) A person associated with the said Committee under sub-section (1) for any purpose shall be paid such fees and allowances, for attending its meetings and for attending to any other work of the said Committee, as may be prescribed by the Central Government.

CHAPTER III

THE STATE COORDINATION COMMITTEE

13. State Coordination Committee.—(1) Every State Government shall, by notification, constitute a body to be known as the State Coordination Committee to exercise the powers conferred on, and to perform the function assigned to it, under this Act.

(2) the State Coordination Committee shall consist of—

(a) The Minister in-charge of the Department of Social Welfare in the State Government, Chairperson, *ex officio*;

(b) the Minister of State in-charge of the Department of Social Welfare, if any, Vice-Chairperson, *ex officio*;

(c) Secretaries to the State Government in-charge of the Departments of Welfare, Education, Woman and Child Development, Expenditure, Personnel Training and Public Grievances, Health, Rural Development, Industrial Development, Urban Affairs and Employment, Science and Technology, Public Enterprises, by whatever name called, Members, *ex officio*;

(d) Secretary of any other Department which the State Government considers necessary, Member, *ex officio*;

(e) Chairman Bureau of Public Enterprises (by whatever name called) Member, *ex officio*;

(f) five persons, as far as practicable, being persons with disabilities, to represent non-governmental organisations or associations which are concerned with disabilities, to be nominated by the State Government, one from each area of disability, Members:

Provided that while nominating persons under this clause, the State Government shall nominate at least one woman and one person belonging to Scheduled Castes or Scheduled Tribes;

(g) three Members of State Legislature, of whom two shall be elected by the Legislative Assembly and one by the Legislative Council, if any;

(h) three persons to be nominated by that State Government to represent agriculture, industry or trade or any other interest, which in the opinion of State Government ought to be represented, Members, *ex officio*;

(i) the Commissioner, Member, *ex officio*;

(j) Secretary to the State Government dealing with the welfare of the handicapped, Member-Secretary, *ex officio*.

(3) Notwithstanding anything contained in this section, no State Coordination Committee shall be constituted for a Union territory and in relation to a Union territory, the Central Coordination Committee shall exercise the functions and perform the functions of a State Coordination Committee for the Union territory:

Provided that in relation to a Union territory, the Central Coordination Committee may delegate all or any of its powers and functions under this sub-section to such person or body of persons as the Central Government may specify.

14. Terms and conditions of service of Members.—(1) Save as otherwise provided by or under this Act, a Member of a State Coordination Committee nominated under clause (f) or clause (h) of sub-section (2) of section 13 shall hold office for a term of three years from the date of his nomination:

Provided that such a Member shall, notwithstanding the expiration of his term, continue to hold office until his successor enters upon his office.

(2) The term of office of an *ex officio* Member shall come to an end as soon as he ceases to hold the office by virtue of which he was so nominated.

(3) The State Government may, if it thinks fit, remove any Member nominated under clause (f) or clause (h) of sub-section (2) of section 13, before the expiry of his term of office after giving him a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(4) A Member nominated under clause (f) or clause (h) of sub-section (2) of section 13 may, at any time, resign his office by writing under his hand addressed to the State Government and the seat of the said Member shall thereupon become vacant.

(5) A casual vacancy in the State Coordination Committee shall be filled by a fresh nomination and the person nominated to fill the vacancy shall hold office only for the remainder of the term for which the Member in whose place he was so nominated.

(6) A Member nominated under clause (f) and clause (h) of sub-section (2) of section 13 shall be eligible for renomination.

(7) Members nominated under clause (f) and clause (h) of sub-section (2) of section 13 shall receive such allowances as may be prescribed by the State Government.

15. Disqualifications.—(1) No person shall be a Member of the State Coordination Committee, who—

(a) is, or at any time, has been adjudged insolvent or has suspended payment of his debts or has compounded with his creditors, or

(b) is of unsound mind and stands so declared by a competent court, or

(c) is or has been convicted of an offence which in the opinion of the State Government involves moral turpitude, or

(d) is or at any time has been convicted of an offence under this Act, or

(e) has so abused, in the opinion of the State Government, his position as a member as to render his continuance in the State Coordination Committee detrimental to the interests of the general public.

(2) No order of removal shall be made by the State Government under this section unless the Member concerned has been given a reasonable opportunity of showing cause against the same.

(3) Notwithstanding anything contained in sub-section (1) or sub-section (6) of section 14, a Member who has been removed under this section shall not be eligible for renomination as a Member.

16. Vacation of seats.—If a Member of the State Coordination Committee becomes subject to any of the disqualifications specified in section 15, his seat shall become vacant.

17. Meetings of the State Coordination Committee.—The State Coordination Committee shall meet at least once in every six months and shall observe such rules of procedure in regard to the transaction of business at its meetings as may be prescribed.

18. Functions of the State Coordination Committee.—(1) Subject to the provisions of this Act, the function of the State Coordination Committee shall be to serve as the state focal point on disability matters and facilitate the continuous evolution of a comprehensive policy towards solving the problems faced by persons with disabilities.

(2) In particular and without prejudice to the generality of the foregoing function the State Coordination Committee may, within the State perform all or any of the following functions, namely:—

(a) review and coordinate the activities of all the Departments of Government and other Governmental and non-Governmental Organisations which are dealing with matters relating to persons with disabilities;

(b) develop a State policy to address issues faced by persons with disabilities;

(c) advise the State Government on the formulation of policies, programmes, legislation and projects with respect to disability;

(d) review, in consultation with the donor agencies, their funding policies from the perspective of their impact on persons with disabilities;

(e) take such other steps to ensure barrier free environment in public places, work places, public utilities, schools and other institutions;

(f) monitor and evaluate the impact of policies and programmes designed for achieving equality and full participation of persons with disabilities;

(g) to perform such other functions as may be prescribed by the State Government.

19. State Executive Committee.—(1) The State Government shall constitute a committee to be known as the State Executive Committee to perform the functions assigned to it under this Act.

(2) The State Executive Committee shall consist of—

(a) the Secretary, Department of Social Welfare, Chairperson, *ex officio*;

(b) the Commissioner, Member, *ex officio*;

(c) nine persons not below the rank of a Joint Secretary to the State Government, to represent the Departments of Health, Finance, Rural Development, Education, Welfare, Personnel Public Grievances, Urban Affairs Labour and Employment, Science and Technology, Members, *ex officio*;

(d) one person to be nominated by the State Government to represent the interest, which in the opinion of the State Government ought to be represented, Member;

(e) five persons, as far as practicable being persons with disabilities, to represent non-governmental organisations or associations which are concerned with disabilities, to be nominated by the State Government, one from each area of disability, Members:

Provided that while nominating persons under this clause, the State Government shall nominate at least one woman and one person belonging to Scheduled Castes or Scheduled Tribes;

(f) Joint Secretary dealing with the disability division in the Department of Welfare, Member-Secretary, *ex officio*.

(3) Members nominated under clause (d) and clause (e) of sub-section (2) shall receive such allowances as may be prescribed by the State Government.

(4) A Member nominated under clause (d) or clause (e) may at any time resign his office by writing under his hand addressed to the State Government and the seat of the said Member shall thereupon become vacant.

20. Functions of the State Executive Committee.—(1) The State Executive Committee shall be the executive body of the State Coordination Committee and shall be responsible for carrying out the decisions of the State Coordination Committee.

(2) Without prejudice to the provisions of sub-section (1), the State Executive Committee shall also perform such other functions as may be delegated to it by the State Coordination Committee.

21. Meetings of the State Executive Committee.—The State Executive Committee shall meet at least once in three months and shall observe such rules of procedure in regard to the transaction of business at its meetings as may be prescribed by the State Government.

22. Temporary association of persons with State Executive Committee for particular purposes.—(1) The State Executive Committee may associate with itself in such manner and for such purposes as may be prescribed by the State Government any person whose assistance or advice it may desire to obtain in performing any of its functions under this Act.

(2) A person associated with the State Executive Committee under sub-section (1) for any purpose shall have the right to take part in the discussions of the State Executive Committee relevant to that purpose, but shall not have a right to vote at a meeting of the said Committee, and shall not be a member for any other purpose.

(3) A person associated with the said Committee under sub-section (1) for any purpose shall be paid such fees and allowances, for attending its meetings and for attending to any other work of the said Committee, as may be prescribed by the State Government.

23. Power to give directions.—In the performance of its functions under this Act,—

(a) the Central Coordination Committee shall be bound by such directions in writing, as the Central Government may give to it; and

(b) the State Coordination Committee shall be bound by such directions in writing, as the Central Coordination Committee or the State Government may give to it:

Provided that where a direction given by the State Government is inconsistent with any direction given by the Central Coordination Committee, the matter shall be referred to the Central Government for its decision.

24. Vacancies not to invalidate proceedings.—No act or proceeding of the Central Coordination Committee, the Central Executive Committee, a State Coordination Committee or a State Executive Committee shall be called in question on the ground merely on the existence of any vacancy in or any defect in the constitution of such Committees.

CHAPTER IV

PREVENTION AND EARLY DETECTION OF DISABILITIES

25. Appropriate Governments and local authorities to take certain steps for the prevention of occurrence of disabilities.—Within the limits of their economic capacity and development, the appropriate Governments and the local authorities, with a view to preventing the occurrence of disabilities, shall—

(a) undertake or cause to be undertaken surveys, investigations and research concerning the cause of occurrence of disabilities;

(b) promote various methods of preventing disabilities;

(c) screen all the children at least once in a year for the purpose of identifying “at-risk” cases;

(d) provide facilities for training to the staff at the primary health centres;

(e) sponsor or cause to be sponsored awareness campaigns and disseminate or cause to be disseminated information for general hygiene, health and sanitation;

(f) take measures for pre-natal, perinatal and post-natal care of mother and child;

(g) educate the public through the pre-schools, schools, primary health centres, village level workers and anganwadi workers;

(h) create awareness amongst the masses through television, radio and other mass media on the causes of disabilities and the preventive measures to be adopted.

CHAPTER V

EDUCATION

26. Appropriate Governments and local authorities to provide children with disabilities free education, etc.—The appropriate Governments and the local authorities shall—

(a) ensure that every child with a disability has access to free education in an appropriate environment till he attains the age of eighteen years;

(b) endeavour to promote the integration of students with disabilities in the normal schools;

(c) promote setting up of special schools in Government and private sector for those in need of special education, in such a manner that children with disabilities living in any part of the country have access to such schools;

(d) endeavour to equip the special schools for children with disabilities with vocational training facilities.

27. Appropriate Governments and local authorities to make schemes and programmes for non-formal education, etc.—The appropriate Governments and the local authorities shall by notification make schemes for—

(a) conducting part-time classes in respect of children with disabilities who having completed education up to class fifth and could not continue their studies on a whole-time basis;

(b) conducting special part-time classes for providing functional literacy for children in the age group of sixteen and above;

(c) imparting non-formal education by utilizing the available manpower in rural areas after giving them appropriate orientation;

(d) imparting education through open schools or open universities;

(e) conducting class and discussions through interactive electronic or other media;

(f) providing every child with disability free of cost special books and equipments needed for his education.

28. Research for designing and developing new assistive devices, teaching aids, etc.—The appropriate Governments shall initiate or cause to be initiated research by official and non-governmental agencies for the purpose of designing and developing new assistive devices, teaching aids, special teaching materials or such other items as are necessary to give a child with disability equal opportunities in education.

29. Appropriate Governments to set up teachers' training institutions to develop trained manpower for schools for children with disabilities.—The appropriate Governments shall set up adequate number of teachers' training institutions and assist the national institutes and other voluntary organisations to develop teachers' training programmes specialising in disabilities so that requisite trained manpower is available for special schools and integrated schools for children with disabilities.

30. Appropriate Governments to prepare a comprehensive education scheme providing for transport facilities, supply of books, etc.—Without prejudice to the foregoing provisions, the appropriate Governments shall by notification prepare a comprehensive education scheme which shall make provision for—

(a) transport facilities to the children with disabilities or in the alternative financial incentives to parents or guardians to enable their children with disabilities to attend schools;

(b) the removal of architectural barriers from schools, colleges or other institutions imparting vocational and professional training;

(c) the supply of books, uniforms and other materials to children with disabilities attending school;

(d) the grant of scholarship to students with disabilities;

(e) setting up of appropriate fora for the redressal of grievances of parents regarding the placement of their children with disabilities;

(f) suitable modification in the examination system to eliminate purely mathematical questions for the benefit of blind students and students with low vision;

(g) restructuring of curriculum for the benefit of children with disabilities;

(h) restructuring the curriculum for benefit of students with hearing impairment to facilitate them to take only one language as part of their curriculum.

31. Educational institutions to provide amanuensis to students with visual handicap.—All educational institutions shall provide or cause to be provided amanuensis to blind students and students with or low vision.

CHAPTER VI

EMPLOYMENT

32. Identification of posts which can be reserved for persons with disabilities.—Appropriate Governments shall—

(a) identify posts, in the establishments, which can be reserved for the persons with disability;

(b) at periodical intervals not exceeding three years, review the list of posts identified and up-date the list taking into consideration the developments in technology.

33. Reservation of posts.—Every appropriate Government shall appoint in every establishment such percentage of vacancies not less than three per cent. for persons or class of persons with disability of which one per cent. each shall be reserved for persons suffering from—

(i) blindness or low vision;

(ii) hearing impairment;

(iii) locomotor disability or cerebral palsy,

in the posts identified for each disability:

Provided that the appropriate Government may, having regard to the type of work carried on in any department or establishment, by notification subject to such conditions, if any, as may be specified in such notification, exempt any establishment from the provisions of this section.

34. Special Employment Exchange.—(1) The appropriate Government may, by notification, require that from such date as may be specified, by notification, the employer in every establishment shall furnish such information or return as may be prescribed in relation to vacancies appointed for persons with disability that have occurred or are about to occur in that establishment to such Special Employment Exchange as may be prescribed and the establishment shall thereupon comply with such requisition.

(2) The form in which and the intervals of time for which information or returns shall be furnished and the particulars, they shall contain shall be such as may be prescribed.

35. Power to inspect record or document in possession of any establishment.—Any person authorised by the Special Employment Exchange in writing, shall have access to any relevant record or document in the possession of any establishment and may enter at any reasonable time and premises where he believes such record or document to be, and inspect or take copies of relevant records or documents or ask any question necessary for obtaining any information.

36. Vacancies not filled up to be carried forward.—Where in any recruitment year any vacancy under section 33, cannot be filled up due to non-availability of a suitable person with disability or, for any other sufficient reason, such vacancy shall be carried forward in the succeeding recruitment year and if in the succeeding recruitment year also suitable person with disability is not available, it may first be filled by interchange among the three categories and only when there is no person with disability available for the post in that year, the employer shall fill up the vacancy by appointment of a person, other than a person with disability:

Provided that if the nature of vacancies in an establishment is such that a given category of person cannot be employed, the vacancies may be interchanged among the three categories with the prior approval of the appropriate Government.

37. Employers to maintain records.—(1) Every employer shall maintain such record in relation to the person with disability employed in his establishment in such form and in such manner as may be prescribed by the appropriate Government.

(2) The records maintained under sub-section (1) shall be open to inspection at all reasonable hours by such persons as may be authorised in this behalf by general or special order by the appropriate Government.

38. Schemes for ensuring employment of persons with disabilities.—(1) The appropriate Governments and local authorities shall by notification formulate schemes for ensuring employment of persons with disabilities, and such schemes may provide for—

- (a) the training and welfare of persons with disabilities;
- (b) the relaxation of upper age limit;
- (c) regulating the employment;
- (d) health and safety measures and creation of a non-handicapping environment in places where persons with disabilities are employed;
- (e) the manner in which and the persons by whom the cost of operating the schemes is to be defrayed; and
- (f) constituting the authority responsible for the administration of the scheme.

39. All educational institutions to reserve seats for persons with disability.—All Government educational institutions and other educational institutions receiving aid from the Government, shall reserve not less than three per cent. seats for persons with disabilities.

40. Vacancies to be reserved in poverty alleviation schemes.—The appropriate Governments and local authorities shall reserve not less than three per cent. in all poverty alleviation schemes for the benefit of persons with disabilities.

41. Incentives to employers to ensure five per cent. of the work force is composed of persons with disabilities.—The appropriate Governments and the local authorities shall, within the limits of their economic capacity and development, provide incentives to employers both in public and private sectors to ensure that at least five per cent. of their work force is composed of persons with disabilities.

CHAPTER VII

AFFIRMATIVE ACTION

42. Aids and appliances to persons with disabilities.—The appropriate Governments shall by notification make schemes to provide aids and appliances to persons with disabilities.

43. Schemes for preferential allotment of land for certain purposes.—The appropriate Governments and local authorities shall by notification frame schemes in favour of persons with disabilities, for the preferential allotment of land at concessional rates for—

- (a) house;
- (b) setting up business;
- (c) setting up of special recreation centres;
- (d) establishment of special schools;
- (e) establishment of research centres;
- (f) establishment of factories by entrepreneurs with disabilities.

CHAPTER VIII

NON-DISCRIMINATION

44. Non-discrimination in transport.—Establishments in the transport sector shall, within the limits of their economic capacity and development for the benefit of persons with disabilities, take special measures to—

- (a) adapt rail compartments, buses, vessels and aircrafts in such a way as to permit easy access to such persons;
- (b) adapt toilets in rail compartments, vessels, aircrafts and waiting rooms in such a way as to permit the wheel chair users to use them conveniently.

45. Non-discrimination on the road.—The appropriate Governments and the local authorities shall, within the limits of their economic capacity and development, provide for—

- (a) installation of auditory signals at red lights in the public roads for the benefit of persons with visually handicap;
- (b) causing curb cuts and slopes to be made in pavements for the easy access of wheel chair users;
- (c) engraving on the surface of the zebra crossing for the blind or for persons with low vision;
- (d) engraving on the edges of railway platforms for the blind or for persons with low vision;
- (e) devising appropriate symbols of disability;
- (f) warning signals at appropriate places.

46. Non-discrimination in the built environment.—The appropriate Governments and the local authorities shall, within the limits of their economic capacity and development, provide for—

- (a) ramps in public buildings;
- (b) adaptation of toilets for wheel chair users;
- (c) braille symbols and auditory signals in elevators or lifts;
- (d) ramps in hospitals, primary health centres and other medical care and rehabilitation institutions.

47. Non-discrimination in Government employment.—(1) No establishment shall dispense with, or reduce in rank, an employee who acquires a disability during his service:

Provided that, if an employee, after acquiring disability is not suitable for the post he was holding, could be shifted to some other post with the same pay scale and service benefits:

Provided further that if it is not possible to adjust the employee against any post, he may be kept on a supernumerary post until a suitable post is available or he attains the age of superannuation, whichever is earlier.

- (2) No promotion shall be denied to a person merely on the ground of his disability:

Provided that the appropriate Government may, having regard to the type of work carried on in any establishment, by notification and subject to such conditions, if any, as may be specified in such notification, exempt any establishment from the provisions of this section.

CHAPTER IX

RESEARCH AND MANPOWER DEVELOPMENT

48. Research.—The appropriate Governments and local authorities shall promote and sponsor research, *inter alia*, in the following areas:—

- (a) prevention of disability;
- (b) rehabilitation including community based rehabilitation;
- (c) development of assistive devices including their psycho-social aspects;
- (d) job identification;
- (e) on site modifications in offices and factories.

49. Financial incentives to Universities to enable them to undertake research.—The appropriate Governments shall provide financial assistance to universities, other institutions of higher learning, professional bodies and non-governmental research-units or institutions, for undertaking research for special education, rehabilitation and manpower development.

CHAPTER X

RECOGNITION OF INSTITUTIONS FOR PERSONS WITH DISABILITIES

50. Competent authority.—The State Government shall appoint any authority as it deems fit to be a competent authority for the purposes of this Act.

51. No person to establish or maintain an institution for persons with disabilities except in accordance with a certificate of registration.—Save as otherwise provided under this Act, no person shall establish or maintain any institution for persons with disabilities except under and in accordance with a certificate of registration issued in this behalf by the competent authority:

Provided that a person maintaining an institution for persons with disabilities immediately before the commencement of this Act may continue to maintain such institution for a period of six months from such commencement and if he has made an application for such certificate under this section within the said period of six months, till the disposal of such application.

52. Certificate of registration.—(1) Every application for a certificate of registration shall be made to the competent authority in such form and in such manner as may be prescribed by the State Government.

(2) On receipt of an application under sub-section (1), the competent authority shall make such enquiries as it may deem fit and where it is satisfied that the applicant has complied with the requirements of this Act and the rules made thereunder it shall grant a certificate of registration to the applicant and where it is not so satisfied the competent authority shall, by order, refuse to grant the certificate applied for:

Provided that before making any order refusing to grant a certificate the competent authority shall give to the applicant a reasonable opportunity of being heard and every order of refusal to grant a certificate shall be communicated to the applicant in such manner as may be prescribed by the State Government.

(3) No certificate of registration shall be granted under sub-section (2) unless the institution with respect to which an application has been made is in a position to provide such facilities and maintain such standards as may be prescribed by the State Government.

(4) A certificate of registration granted under this section,—

(a) shall, unless revoked under section 53, remain in force for such period as may be prescribed by the State Government;

(b) may be renewed from time to time for a like period; and

(c) shall be in such form and shall be subject to such conditions as may be prescribed by the State Government.

(5) An application for renewal of a certificate of registration shall be made not less than sixty days before the period of validity.

(6) The certificate of registration shall be displayed by the institution in a conspicuous place.

53. Revocation of certificate.—(1) the competent authority may, if it has reasonable cause to believe that the holder of the certificate of registration granted under sub-section (2) of section 52 has—

(a) made a statement in relation to any application for the issue or renewal of the certificate which is incorrect or false in material particulars; or

(b) committed or has caused to be committed any breach of rules or any conditions subject to which the certificate was granted,

it may, after making such inquiry, as it deems fit, by order, revoke the certificate:

Provided that no such order shall be made until an opportunity is given to the holder of the certificate to show cause as to why the certificate should not be revoked.

(2) Where a certificate in respect of an institution has been revoked under sub-section (1), such institution shall cease to function from the date of such revocation:

Provided that where an appeal lies under section 54 against the order of revocation, such institution shall cease to function—

(a) where no appeal has been preferred immediately on the expiry of the period prescribed for the filing of such appeal, or

(b) where such appeal has been preferred, but the order of revocation has been upheld, from the date of the order of appeal.

(3) On the revocation of a certificate in respect of an institution, the competent authority may direct that any person with disability who is an inmate of such institution on the date of such revocation, shall be—

(a) restored to the custody of her or his parent, spouse or lawful guardian, as the case may be, or

(b) transferred to any other institution specified by the competent authority.

(4) Every institution which holds a certificate of registration which is revoked under this section shall, immediately after such revocation, surrender such certificate to the competent authority.

54. Appeal.—(1) Any person aggrieved by the order of the competent authority refusing to grant a certificate or revoking a certificate may, within such period as may be prescribed by the State Government, prefer an appeal to that Government against such refusal or revocation.

(2) The order of the State Government on such appeal shall be final.

55. Act not to apply to institutions established or maintained by the Central or State Government.—Nothing contained in this Chapter shall apply to an institution for persons with disabilities established or maintained by the Central Government or a State Government.

CHAPTER XI

INSTITUTION FOR PERSONS WITH SEVERE DISABILITIES

56. Institutions for persons with severe disabilities.—(1) The appropriate Government may establish and maintain institutions for persons with severe disabilities at such places as it thinks fit.

(2) Where, the appropriate Government is of opinion that any institution other than an institution, established under sub-section (1), is fit for the rehabilitation of the persons with severe disabilities, the Government may recognise such institution as an institution for persons with severe disabilities for the purposes of this Act:

Provided that no institution shall be recognised under this section unless such institution has complied with the requirements of this Act and the rules made thereunder.

(3) Every institution established under sub-section (1) shall be maintained in such manner and satisfy such conditions as may be prescribed by the appropriate Government.

(4) For the purposes of this section “person with severe disability” means a person with eighty per cent. or more of one or more disabilities.

CHAPTER XII

THE CHIEF COMMISSIONER AND COMMISSIONERS FOR PERSONS WITH DISABILITIES

57. Appointment of Chief Commissioner for persons with disabilities.—(1) The Central Government may, by notification, appoint a Chief Commissioner for persons with disabilities for the purposes of this Act.

(2) A person shall not be qualified for appointment as the Chief Commissioner unless he has special knowledge or practical experience in respect of matters relating to rehabilitation.

(3) The salary and allowances payable to and other terms and conditions of service (including pension, gratuity and other retirement benefits) of the Chief Commissioner shall be such as may be prescribed by the Central Government.

(4) The Central Government shall determine the nature and categories of officers and other employees required to assist the Chief Commissioner in the discharge of his functions and provide the Chief Commissioner with such officers and other employees as it thinks fit.

(5) The officers and employees provided to the Chief Commissioner shall discharge their functions under the general superintendence of the Chief Commissioner.

(6) The salaries and allowances and other conditions of service of officers and employees provided to the Chief Commissioner shall be such as may be prescribed by the Central Government.

58. Functions of the Chief Commissioner.—The Chief Commissioner shall—

(a) coordinate the work of the Commissioners;

(b) monitor the utilisation of funds disbursed by the Central Government;

(c) take steps to safeguard the rights and facilities made available to persons with disabilities;

(d) submit reports to the Central Government on the implementation of the Act at such intervals as that Government may prescribe.

59. Chief Commissioner to look into complaints with respect to deprivation of rights of persons with disabilities.—Without prejudice to the provisions of section 58 the Chief Commissioner may of his own motion or on the application of any aggrieved person or otherwise look into complaints with respect to matters relating to—

(a) deprivation of rights of persons with disabilities;

(b) non-implementation of laws, rules, bye-laws, regulations, executive orders, guidelines or instructions made or issued by the appropriate Governments and the local authorities for the welfare and protection of rights or persons with disabilities,

and take up the matter with the appropriate authorities.

60. Appointment of Commissioners for persons with disabilities.—(1) Every State Government may, by notification appoint a Commissioner for persons with disabilities for the purposes of this Act.

(2) A person shall not be qualified for appointment as a Commissioner unless he has special knowledge or practical experience in respect of matters relating to rehabilitation.

(3) The salary and allowances payable to and other terms and conditions of service (including pension gratuity and other retirement benefits) of the Commissioner shall be such as may be prescribed by the State Government.

(4) The State Government shall determine the nature and categories of officers and other employees required to assist the Commissioner in the discharge of his functions and provide the Commissioner with such officers and other employees as it thinks fit.

(5) The officers and employees provided to the Commissioner shall discharge their functions under the general superintendence of the Commissioner.

(6) The salaries and allowances and other conditions of service of officers and employees provided to the Commissioner shall be such as may be prescribed by the State Government.

61. Powers of the Commissioner.—The Commissioner within the State shall—

(a) coordinate with the departments of the State Government for the programmes and schemes for the benefit of persons with disabilities;

(b) monitor the utilisation of funds disbursed by the State Government;

(c) take steps to safeguard the rights and facilities made available to persons with disabilities;

(d) submit reports to the State Government on the implementation of the Act at such intervals as that Government may prescribe and forward a copy thereof to the Chief Commissioner.

62. Commissioner to look into complaints with respect to matters relating to deprivation of rights of persons with disabilities.—(1) Without prejudice to the provisions of section 61 the Commissioner may of his own motion or on the application of any aggrieved person or otherwise look into complaints with respect to matters relating to—

(a) deprivation of rights of persons with disabilities;

(b) non-implementation of laws, rules, bye-laws, regulations, executive orders, guidelines or instructions made or issued by the appropriate Governments and the local authorities for the welfare and protection of rights of persons with disabilities,

and take up the matter with the appropriate authorities.

63. Authorities and officers to have certain powers of civil court.—The Chief Commissioner and the Commissioners shall, for the purpose of discharging their functions under this Act, have the same powers as are vested in a court under the Code of Civil Procedure, 1908 (5 of 1908) while trying a suit, in respect of the following matters, namely:—

(a) summoning and enforcing the attendance of witnesses;

(b) requiring the discovery and production of any document;

(c) requisitioning any public record or copy thereof from any court or office;

(d) receiving evidence on affidavits; and

(e) issuing commissions for the examination of witnesses or documents.

(2) Every proceeding before the Chief Commissioner and Commissioners shall be a judicial proceeding within the meaning of sections 193 and 228 of the Indian Penal Code (45 of 1860) and the Chief Commissioner, the Commissioner, the competent authority, shall be deemed to be a civil court for the purposes of section 195 and Chapter XXVI of the Code of Criminal Procedure, 1973 (2 of 1974).

64. Annual report to be prepared by the Chief Commissioner.—(1) The Chief Commissioner shall prepare in such form and at such time for each financial year as may be prescribed by the Central Government an annual report giving a full account of his activities during the previous financial year and forward a copy thereof to the Central Government.

(2) The Central Government shall cause the annual report to be laid before each House of Parliament along with the recommendations explaining the action taken or proposed to be taken on the recommendation made therein in so far as they relate to the Central Government and the reasons for non-acceptance, if any, of any such recommendation or part.

65. Annual reports to be prepared by the Commissioners.—(1) The Commissioner shall prepare in such form and at such time for each financial year as may be prescribed by the State Government an annual report giving a full account of his activities during the previous financial year and forward a copy thereof to the State Government.

(2) The State Government shall cause the annual report to be laid before each State Legislature along with the recommendations explaining the action taken or proposed to be taken on the recommendation made therein in so far as they relate to the State Government and the reasons for non-acceptance, if any, of any such recommendation or part.

CHAPTER XIII

SOCIAL SECURITY

66. Appropriate Governments and local authorities to undertake rehabilitation.—(1) The appropriate Governments and the local authorities shall within the limits of their economic capacity and development undertake or cause to be undertaken rehabilitation of all persons with disabilities.

(2) For purposes of sub-section (1), the appropriate Governments and local authorities shall grant financial assistance to non-governmental organisations.

(3) The appropriate Governments and local authorities while formulating rehabilitation policies shall consult the non-governmental organisations working for the cause of persons with disabilities.

67. Insurance scheme for employees with disabilities.—(1) The appropriate Government shall by notification frame an insurance scheme for the benefit of its employees with disabilities.

(2) Notwithstanding anything contained in this section, the appropriate Government may instead of framing an insurance scheme frame an alternative security scheme for its employees with disabilities.

68. Unemployment allowance.—The appropriate Governments shall within the limits of their economic capacity and development shall by notification frame a scheme for payment of an unemployment allowance to persons with disabilities registered with the Special Employment Exchange for more than two years and who could not be placed in any gainful occupation.

CHAPTER XIV

MISCELLANEOUS

69. Punishment for fraudulently availing any benefit meant for persons with disabilities.—Whoever, fraudulently avails or attempts to avail, any benefit meant for persons with disabilities, shall be punishable with imprisonment for a term which may extend to two years or with fine which may extend to twenty thousand rupees or with both.

70. Chief Commissioners, Commissioners, officers and other staff to be public servants.—The Chief Commissioner, the Commissioners and other officers and staff provided to them shall be deemed to be public servants within the meaning of section 21 of the Indian Penal Code (45 of 1860).

71. Protection of action taken in good faith.—No suit, prosecution or other legal proceeding shall lie against the Central Government, the State Governments or the local authority or any officer of the Government in respect of anything which is done in good faith or intended to be done in pursuance of this Act and any rules or orders made thereunder.

72. Act to be in addition to and not in derogation of any other law.—The provisions of this Act, or the rules made thereunder shall be in addition to, and not in derogation of any other law for the time being in force or any rules, order or any instructions issued thereunder, enacted or issued for the benefit of persons with disabilities.

73. Power of appropriate Government to make rules.—(1) The appropriate Government may, by notification, make rules for carrying out the provisions of this Act.

(2) In particular, and without prejudice to the generality of the foregoing powers, such rules may provide for all or any of the following matters, namely:—

(a) the manner in which a State Government or a Union territory shall be chosen under clause (k) of sub-section (2) of section 3;

(b) allowances which members shall receive under sub-section (7) of section 4;

(c) rules of procedure which the Central Coordination Committee shall observe in regard to the transaction of business in its meetings under section 7;

(d) such other functions which the Central Coordination Committee may perform under clause (h) of sub-section (2) of section 8;

(e) the manner in which a State Government or a Union territory shall be chosen under clause (h) of sub-section (2) of section 9;

(f) the allowances which the Member shall receive under sub-section (3) of section 9;

(g) rules of procedure which the Central Executive Committee shall observe in regard to transaction of business at its meetings under section 11;

- (h) the manner and purposes for which a person may be associated under sub-section (1) of section 12;
- (i) fees and allowances which a person associated with the Central Executive Committee shall receive under sub-section (3) of section 12;
- (j) allowances which members shall receive under sub-section (7) to section 14;
- (k) rules of procedure which a State Coordination Committee shall observe in regard to transaction of business in its meetings under section 17;
- (l) such other functions which a State Coordination Committee may perform under clause (g) of sub-section (2) of section 18;
- (m) the allowances which Members shall receive under sub-section (3) of section 19;
- (n) rules of procedure which a State Executive Committee shall observe in regard to transaction of business at its meetings under section 21;
- (o) the manner and purposes for which a person may be associated under sub-section (1) of section 22;
- (p) fees and allowances which a person associated with the State Executive Committee may receive under sub-section (3) of section 22;
- (q) information or return which the employer in every establishment should furnish and the Special Employment Exchange to which such information or return shall be furnished under sub-section (1) of section 34;
- (r) the form and the manner in which record shall be maintained by an employer under sub-section (1) of section 37;
- (s) the form and manner in which an application shall be made under sub-section (1) of section 52;
- (t) the manner in which an order of refusal shall be communicated under sub-section (2) of section 52;
- (u) facilities or standards required to be provided or maintained under sub-section (3) of section 52;
- (v) the period for which a certificate of registration shall be valid under clause (a) of sub-section (4) of section 52;
- (w) the form in which and conditions subject to which a certificate of registration shall be granted under clause (c) of sub-section (4) of section 52;
- (x) period within which an appeal shall lie under sub-section (1) of section 54;
- (y) the manner in which an institution for persons with severe disabilities shall be maintained and conditions which have to be satisfied under sub-section (3) of section 56;
- (z) the salary, allowances and other terms and conditions of service of the Chief Commissioner under sub-section (3) of section 57;
- (za) the salary, allowances and other conditions of service of officers and employees under sub-section (6) of section 57;
- (zb) intervals at which the Chief Commissioner shall report to the Central Government under clause (d) of section 58;
- (zc) the salary, allowances and other terms and conditions of service of the Commissioner under sub-section (3) of section 60;
- (zd) the salary, allowances and other conditions of service of officers and employees under sub-section (6) of section 60;

(ze) intervals within which the Commissioner shall report to the State Government under clause (d) of section 61;

(zf) the form and time in which annual report shall be prepared under sub-section (I) of section 64;

(zg) the form and time in which annual report shall be prepared under sub-section (I) of section 65;

(zh) any other matter which is required to be or may be prescribed.

(3) Every notification made by the Central Government under the proviso to section 33, proviso to sub-section (2) of section 47, every scheme framed by it under section 27, section 30, sub-section (I) of section 38, section 42, section 43, section 67, section 68 and every rule made by it under sub-section (I), shall be laid, as soon as may be after it is made, before each House of Parliament, while it is in session for a total period of thirty days which may be comprised in one session or in two or more successive sessions, and if, before the expiry of the session immediately following the session or the successive sessions aforesaid, both Houses agree in making any modification in the rule, notification or scheme, both Houses agree that the rule, notification or scheme should not be made, the rule, notification or scheme shall thereafter have effect only in such modified form or be of no effect, as the case may be; so, however, that any such modification or annulment shall be without prejudice to the validity of anything previously done under that rule, notification or scheme, as the case may be.

(4) Every notification made by the State Government under the proviso to section 33, proviso to sub-section (2) of section 47, every scheme made by it under section 27, section 30, sub-section (I) of section 38, section 42, section 43, section 67, section 68 and every rule made by it under sub-section (I), shall be laid, as soon as may be after it is made, before each House of State Legislature, where it consists of two Houses or where such legislature consists of one House before that House.

[74. Amendment of Act 39 of 1987.]—*Repealed by the Repealing and Amending Act, 2001 (30 of 2001), s. 2 and the First Schedule. (w.e.f. 3-9-2001).*

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ
ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫

વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના કમિશ્નરની કચેરી
ભોંયતળીયે, બ્લોક નં. ૧૬, ડૉ. જીવરાજ મહેતા ભવન,
સેક્ટર-૧૦, ગાંધીનગર

THE PERSON WITH DISABILITIES
(EQUAL OPPORTUNITIES, PROTECTION OF
RIGHTS
AND FULL PARTICIPATION) ACT, 1995
NO. 1 OF 1996

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ
અને
પૂર્ણ ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫

વિકલાંગ ધારો, ૧૯૯૫

નોંધ :

વિકલાંગ (સમાજ તકો, અધિકારોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫ (૧૯૯૬ નો પ્રથમ, ૧ લી જાન્યુઆરી-૧૯૯૬) કેન્દ્ર સરકારના કાયદો, ન્યાય અને કંપની બાબતોનું મંત્રાલય, (વૈધાનિક વિભાગ), નવી દિલ્હી દ્વારા તારીખ : ૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ ના રોજ બહાર પાડવામાં આવેલ છે. મૂળ ધારો જે ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડિયાના એક્સ્ટ્રા ઓર્ડિનરી ગેઝેટ ભાગ-૨, ખંડ-૧ માં પ્રસિધ્ધ થયેલ છે તે અંગ્રેજીમાં છે તેથી કચેરીના ઉપયોગ માટે તેનું આ ગુજરાતી ભાષાંતર કરવામાં આવેલ છે.

આ ગુજરાતી ભાષાંતર સમજ અને જાણ માટે જ છે. તેથી કોઈ કાયદાકીય બાબતે અધિકૃત ગણાશે નહીં. કોઈ પણ વખતે ચોકકસ અર્થઘટન કે વૈધાનિક પ્રશ્ને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ગેઝેટમાં પ્રસિધ્ધ થયેલ ધારો જ અધિકૃત ગણાશે.

ક્રમ	વિષય	પાના નંબર
પ્રકરણ-૧	પ્રાથમિક	
પ્રકરણ-૨	કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ	
પ્રકરણ-૩	રાજ્ય સંકલન સમિતિ	
પ્રકરણ-૪	વિકલાંગતાનું સમયસર નિદાન અને નિવારણ	
પ્રકરણ-૫	શિક્ષણ	
પ્રકરણ-૬	રોજગાર	
પ્રકરણ-૭	વિધાયક કાર્ય	
પ્રકરણ-૮	પરિવહનમાં બિનઅલિપ્તતા	
પ્રકરણ-૯	સંશોધન અને માનવ શક્તિ વિકાસ	
પ્રકરણ-૧૦	વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓની માન્યતા	
પ્રકરણ-૧૧	ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટે સંસ્થા	
પ્રકરણ-૧૨	વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો	
પ્રકરણ-૧૩	સામાજિક સુરક્ષા	
પ્રકરણ-૧૪	પરચૂરણ	

વિકલાંગ ધારો-૧૯૯૫

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ અને ભાગીદારી) ધારો-૧૯૯૫

રજીસ્ટર્ડ નંબર : ડી.એસ. ૩૩૦૦૪/૯૬

ગેઝેટ ઓફિસ ઓફ ઇન્ડીયા : એકસ્ટ્રા ઓર્ડિનરી ભાગ-૨, ખંડ-૧

સત્તાવાર રીતે પ્રકાશિત :

કાયદો, ન્યાય અને કંપની બાબતોનું મંત્રાલય (વૈધાનિક વિભાગ),
નવી દિલ્હી

૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ શક સંવત પોષ-૧૧, ૧૯૧૯ ના રોજ
સંસદ દ્વારા પસાર કરાયેલું નીચેનું વિધેયક ૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા મંજૂરી
મળતાં

જાહેર જાણકારી માટે અત્રે પ્રસિધ્ધ કરવામાં આવે છે.

વિકલાંગ (સમાન તકો-અધિકારોનું રક્ષણ અને ભાગીદારી) ધારો-૧૯૯૫
૧૯૯૬ નો પ્રથમ (૧ લી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૬)

એશિયા અને પેસિફિક વિસ્તારમાં વિકલાંગ લોકોને પૂર્ણ ભાગીદારી અને સમાનતા
આપવા માટે થયેલ જાહેરાતને અમલમાં મુકવા માટેનું વિધેયક જ્યારે એશિયા અને પેસિફિક
વિસ્તારમાં વિકલાંગો માટે ૧૯૯૩ થી ૨૦૦૨ દાયકાનો શુભારંભ કરવા બેઇજીંગ ખાતે ૧ લી થી
૫ મી ડિસેમ્બર, ૧૯૯૨ દરમિયાન મળેલ એશિયા અને પેસિફિકના આર્થિક અને સામાજિક પંચની
સભાએ સ્વિકારેલ એશિયા અને પેસિફિક વિસ્તારોમાં વિકલાંગ લોકોની પૂર્ણ ભાગીદારી તથા
સમાનતાની જાહેરાત :-

અને જ્યારે ભારત આ કહેવાતી જાહેરાત ઉપર સ્વીકૃતિની મહોર મારેલી છે અને જ્યારે
ઉપર જણાવેલ જાહેરાતનું અમલીકરણ અનિર્વાય જણાયેલ છે. ત્યારે પ્રજાસત્તાક ભારતના ૪૬
માં વર્ષમાં સંસદ દ્વારા પસાર થયો તે નીચે મુજબ છે.

પ્રકરણ-૧ પ્રારંભિક

૧. સંક્ષિપ્ત શીર્ષક, વિસ્તાર અને પ્રારંભ

- (૧) આ ધારો વિકલાંગ (સમાન તકો, અધિકારોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ ભાગીદાર) ધારો-૧૯૯૫ તરીકે ઓળખાશે.
- (૨) તે જમ્મુ-કાશ્મીર રાજ્ય સિવાયના સમગ્ર ભારતમાં લાગુ પડશે.
- (૩) તે કેન્દ્ર સરકાર જાહેરનામા દ્વારા નકકી કરે તે તારીખથી અમલમાં આવશે.

વ્યાખ્યાઓ : અન્ય કોઈ રીતે સંદર્ભ જો જરૂરી ન બને તો આ ધારામાં -

(એ) "જે તે સરકાર અર્થાત" :-

- (૧) કેન્દ્ર સરકાર અથવા તે સરકાર દ્વારા પૂર્ણ કે આંશિક રીતે નાણાંકીય સહાય અપાતી હોય તેવું કોઈ એકમ અથવા કેન્ટોનમેન્ટ ધારો-૧૯૨૪ (૧૯૨૪ ના ૨) હેઠળ રચાયેલ કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડના સંબંધમાં કેન્દ્ર સરકાર.
- (૨) રાજ્ય સરકાર અથવા તે સરકાર દ્વારા પૂર્ણ કે આંશિક રીતે નાણાંકીય સહાય અપાતી હોય તેવું કોઈ એકમ અથવા કેન્ટોનમેન્ટ બોર્ડ સિવાયનું કોઈ સત્તામંડળના સંબંધમાં રાજ્ય સરકાર.
- (૩) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ અને કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિના સંબંધમાં કેન્દ્ર સરકાર.
- (૪) રાજ્ય સંકલન સમિતિ અને રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિના સંબંધમાં રાજ્ય સરકાર.

(બી) "અંધત્વ" :-

એવી પરિસ્થિતિ સૂચવે છે કે, જ્યાં વ્યક્તિ નીચે જણાવેલ પરિસ્થિતિઓમાંથી કોઈ એક પરિસ્થિતિથી પીડાતી હોય : જેવી કે -

- (૧) દૈષ્ટિનો સંપૂર્ણ અભાવ અથવા
- (૨) દૈષ્ટિ સુધારા લેન્સીસવાળા સારી આંખમાં દૈષ્ટિનું પ્રમાણ ૬/૬૦ અથવા ૨૦/૨૦૦ (સ્ટેલન) થી વધુ ન હોય અથવા
- (૩) દૈષ્ટિ ક્ષેત્રની મર્યાદા ૨૦ અંશકોણ સુધીની કે તેથી વધારે ખરાબ હોવી.

(સી) "કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-(૩) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સ્થાપેલી કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ.

(ડી) "કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-૯ ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ રચાયેલી કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ.

(ઇ) "સેરીબ્રલ પાલ્સી" :-

અર્થાત : વ્યક્તિ અગત્યાત્મક પરિસ્થિતિ કે જે વિકાસના બાલ્યકાળ કે જન્મ પૂર્વેના સમયગાળામાં માનસિક તનાવ અથવા મગજની ઇજાને કારણે ઉભી થતી અસામાન્ય હલન-ચલન નિયંત્રણની સ્થિતિનું લક્ષણ ધરાવતી હોય.

(એફ) "ચીફ કમિશ્નર" :-

અર્થાત : વિભાગ (૫૭) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિયુક્ત ચીફ કમિશ્નર.

(જી) "કમિશ્નર" :-

અર્થાત : (વિભાગ-૬૬ ના પેટા વિભાગ-૧) હેઠળ નિયુક્ત કમિશ્નર.

(એચ) "સક્ષમ સત્તામંડળ" :-

અર્થાત : (વિભાગ-૫૦ હેઠળ) નિયુક્ત સત્તામંડળ.

(આઇ) "વિકલાંગતા" અર્થાત :-

૧. અંધત્વ
૨. ઓછી દૃષ્ટિ
૩. મટી ગયેલ રક્તપિત
૪. શ્રવણ ખામી
૫. હાડકાની ખોડખાંપણ
૬. માનસિક ખોડ
૭. માનસિક બિમારી

(જે) "રોજગાર દાતા" અર્થાત :-

(૧) સરકારના સંબંધમાં આ માટે ખાતાના વડા દ્વારા જાહેર કરાયેલ સત્તામંડળ અથવા જ્યાં આવું સત્તામંડળ જાહેર કરવામાં આવેલ ન હોય ત્યાં ખાતાના વડા અને

(૨) એકમના સંબંધમાં, જે તે એકમના મુખ્ય કાર્યવાહક અધિકારી.

(કે) "એકમ" અર્થાત :-

કેન્દ્રીય, પ્રાંતિય કે રાજ્યધારા હેઠળ કે તે દ્વારા સ્થાપિત નિગમ અથવા સરકાર દ્વારા માલિકી ધરાવતું કે નિયંત્રિત કે સહાય પ્રાપ્ત સંગઠન કે સત્તામંડળ અથવા સ્થાનિક સત્તામંડળ કે ૧૯૫૬ ના કંપની ધારાના વિભાગ-૬૧૭ પ્રમાણે વ્યાખ્યા થયેલ સરકારી પેઢી અને સરકારી વિભાગોનો સમાવેશ થાય છે. (૧૯૫૬ નં. ૧)

(એલ) "શ્રવણ ખામી" :-

અર્થાત : આવૃત્તિની વાતચીતની પહોંચમાં સારા કાનમાં ૬૦ ડેસીબલ્સ કે તેથી વધુની ખોટ.

(એમ) "વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થા" :-

અર્થાત : વિકલાંગ વ્યક્તિઓની આગતા-સ્વાગતા, સંભાળ, રક્ષણ, શિક્ષણ, તાલીમ, પુનર્વસન અથવા અન્ય કોઈ સેવાઓ માટેની સંસ્થા.

(એન) "રક્તપિત મટેલ વ્યક્તિ" :-

અર્થાત : રક્તપિતથી મુક્ત થયેલ હોય તેવી કોઈ પણ વ્યક્તિ પણ જે નીચેનાથી પીડિત હોય.

- (૧) હાથ કે પગમાં સંવેદનશીલતાનો અભાવ એ જ રીતે આંખ અને આંખના પોપચાનો લકવા કે સંવેદનશીલતાનો અભાવ, પરંતુ દેખાતી રીતે સ્પષ્ટ ખોડ જણાતી ન હોય.
- (૨) દેખાય તેવી ખામી અને લકવા હોય તો પણ સામાન્ય આર્થિક પ્રવૃત્તિમાં રોકવા માટે તેમને સક્ષમ બનાવે તેવા હાથ-પગમાં પૂરતી હલન-ચલનની ક્ષમતા ધરાવતાં હોય.
- (૩) અતિશય શારીરિક ખોડ અને મોટી ઉંમર કે જે તેને લાભકારક વ્યવસાય કરવામાં બાધક બને અને "રક્તાપિત મટેલ" શબ્દાવલી તે મુજબ સમજવામાં આવશે.

(ઓ) "હલન-ચલનની વિકલાંગતા" :-

અર્થાત : હાડકાં, સાંધા કે સ્નાયુઓની વિકલાંગતા કે જે અંગેના હલન-ચલનની વાસ્તવિક મર્યાદા ઉભી કરતું હોય અથવા કોઈ પ્રકારનો મગજનો લકવા.

(પી) "તબીબી સત્તામંડળ" :-

અર્થાત : જે તે સરકાર દ્વારા જાહેરનામા દ્વારા આ કાર્યના હેતુ માટે દર્શાવેલી કોઈ હોસ્પિટલ કે સંસ્થા.

(કચુ) "માનસિક બિમારી" :-

અર્થાત : માનસિક ક્ષતિ સિવાયની કોઈ પણ માનસિક અસ્થિરતા.

(આર) "માનસિક ક્ષતિ" :-

અર્થાત : ગ્રસ્તતાની પરિસ્થિતિ અથવા વ્યક્તિના મગજનો અપૂર્ણ વિકાસ જે ખાસ કરીને બુદ્ધિના આંશિક સામાન્યપણાનું લક્ષણ ધરાવતી હોય.

(એસ) "જાહેરનામું" :-

અર્થાત : સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રસિધ્ધ થયેલ જાહેરનામું.

(ટી) "વિકલાંગ વ્યક્તિ" :-

અર્થાત : તબીબી સત્તામંડળ દ્વારા પ્રમાણિત ૪૦ ટકાથી ઓછી ન હોય તેવી વિકલાંગતાથી પીડાતી વ્યક્તિ.

(યુ) "ઓછી દૈનિક વ્યક્તિ" :-

અર્થાત : સારવાર પછી પણ દૈનિક ખામીવાળી વ્યક્તિ અથવા વક્ર દૈનિકમાં ધોરણસરના સુધારાવાળી વ્યક્તિ કે જે આયોજન અથવા કોઈ કાર્યના અમલીકરણમાં યથા યોગ્ય સહાયક ઉપકરણ વડે દૈનિક ઉપયોગ કરવામાં સક્ષમ હોય.

(વી) "નિયત" :-

અર્થાત : આ ધારા હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો દ્વારા નિયત.

(ડબલ્યુ) "પુનર્વસન" :-

અર્થાત : એવી પ્રક્રિયા કે જે વિકલાંગ વ્યક્તિઓને તેમની મહત્તમ શારીરિક, ઇન્દ્રિય, બૌદ્ધિક, માનસિક કે સામાજિક કાર્ય કરવાના સ્તરે પહોંચાડવા અને જાળવવામાં સક્ષમ બનાવવા માટે નિર્ધારિત હોય.

(એકસ) "ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરી" :-

અર્થાત : માહિતનું એકત્રીકરણ કરવા અને પૂરી પાડવા માટે સરકાર દ્વારા સ્થપાયેલ અને ચલાવતી કચેરી સ્થળ કે જ્યાં રજીસ્ટરો રાખીને કે અન્ય રીતે નીચેના સંબંધમાં માહિતી રાખવામાં આવતી હોય.

- (૧) વ્યક્તિઓ કે જે વિકલાંગ વ્યક્તિઓમાંથી કર્મચારીઓ કામે રાખવા શોધે છે.
- (૨) વિકલાંગ વ્યક્તિઓ કે જે રોજગાર આપતી હોય.
- (૩) એવી ખાલી જગા કે જેના પર રોજગાર શોધતી વિકલાંગ વ્યક્તિઓને નિયુક્ત કરી શકાય.

(વાય) "રાજ્ય સંકલન સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-૧૩ ના (પેટા વિભાગ-૧) હેઠળ રચાયેલી રાજ્ય સંકલન સમિતિ.

(ઝેડ) "રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ" :-

અર્થાત : વિભાગ-૧૯ ના પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ સ્થપાયેલી રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ.

પ્રકરણ : ૨

(૧) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ :

આ ધારા હેઠળ કેન્દ્ર સરકાર, તેને સોંપાયેલ સત્તાઓ ચલાવવા અને કાર્યો બજાવવા જાહેરનામા દ્વારા એક સંગઠન રચાશે જે કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.

(૨) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિની રચના :

- (એ) કેન્દ્ર સરકારના કલ્યાણ વિભાગનો હવાલો ધરાવતાં રાજ્ય કક્ષાના મંત્રીશ્રી, અધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (બી) કેન્દ્ર સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયનો હવાલો ધરાવતાં રાજ્ય કક્ષાના મંત્રીશ્રી, ઉપાધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (સી) ભારત સરકારના કલ્યાણ, શિક્ષણ, સ્ત્રી અને બાલવિકાસ, ખર્ચ, કર્મચારી તાલીમ અને જાહેર ફરિયાદ, આરોગ્ય, ગ્રામ્ય વિકાસ, ઔદ્યોગિક વિકાસ, શહેરી બાબતો, જાહેર સાહસો, વિભાગોનો હવાલો સંભાળતા સચિવો-સભ્યો, હોવાની રૂએ.
- (ડી) ચીફ કમિશ્નર, સભ્ય હોવાની રૂએ.
- (ઇ) રેલવે બોર્ડના અધ્યક્ષ, સભ્ય હોવાની રૂએ.
- (એફ) શ્રમ, રોજગાર અને તાલીમના મહા નિયામક, સભ્ય હોવાની રૂએ.

- (જી) નિયામક, રાષ્ટ્રીય, શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, હોદ્દાની રૂએ.
- (એચ) ત્રણ સાંસદ સભ્યો-જેમનાં બે લોકસભા દ્વારા ચૂંટાયેલા હશે તથા એક રાજ્ય સભા દ્વારા.
- (આઇ) હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા કેન્દ્ર સરકારની દૈષ્ટિએ જરૂર જણાય તેવી ત્રણ વ્યક્તિઓ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે કે જેમાં સરકારના મતનું પ્રતિનિધિત્વ થતું હોવું જોઈએ.
- (જે) નીચેની સંસ્થાઓના નિયામકશ્રી :
- (૧) રાષ્ટ્રીય દૈષ્ટિ બાધિતાર્થ સંસ્થા, દહેરાદૂન, (N.I.V.H.)
 - (૨) માનસિક વિકલાંગતા માટેની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા, સિકંદરાબાદ.
 - (૩) હાડકાની ખોડખાંપણ ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટેની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા, કોલકતા.
 - (૪) શ્રવણ વિકલાંગ માટે અલિયાવર જંગ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા, મુંબઈ, સભ્યો હોદ્દાની રૂએ.
- (કે) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રાજ્યો અને કેન્દ્રો શાસિત પ્રદેશોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં ચાર સભ્યો વારાફરતી નિયુક્ત કરવામાં આવશે. આ નિયુક્તિ એ રીતે હશે કે જે કેન્દ્ર દ્વારા નિયત થયેલ હોય. આ કલમ હેઠળ કોઈ નિયુક્તિ રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશની ભલામણ સિવાય થઈ શકે નહીં.
- (એલ) વ્યવહાર હોય ત્યાં સુધી વિકલાંગતા ધરાવતી પાંચ વ્યક્તિઓ, બિન સરકારી સંગઠનો અને મંડળો કે જે વિકલાંગતા સાથે સંકળાયેલા હોય તેનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. દરેક પ્રકારની વિકલાંગતાના પ્રત્યેક વર્ગમાંથી એક સભ્ય, આ કલમ હેઠળ નિયુક્ત કરતી વખતે કેન્દ્ર સરકાર ઓછામાં ઓછી એક સ્ત્રી અને એક વ્યક્તિ અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિની નિયુક્ત કરશે.
- (એમ) ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયના વિકલાંગોના કલ્યાણ સાથે સંકળાયેલ સંયુક્ત સચિવ, સભ્ય સચિવ હોદ્દાની રૂએ.
૩. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિના સભ્યોના હોદ્દો તેના ધારકને સંસદના કોઈ એક ગૃહના સભ્ય હોવા કે સભ્ય તરીકે પસંદ થવા માટે ગેરલાયક ઠેરવશે નહીં.
૪. સભ્યોના હોવાની મુદત :
- (૧) અન્ય કોઈ જોગવાઈ ન હોય તો અથવા આ ધારા હેઠળ વિભાગ-૩ ના પેટા વિભાગ-૨ કલમ (આઇ) અથવા કલમ (એલ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિની સભ્યો નિયુક્તિની તારીખથી ૩ વર્ષની મુદત માટે તે હોદ્દો ધરાવશે. આમ છતાં, તેનો અનુગામી તેના હોદ્દા પર આવે નહીં ત્યાં સુધી તેની મુદત પૂરી થઈ હોવા છતાં પણ તેને હોદ્દા ધરાવવાનું ચાલે રાખશે.
 - (૨) હોદ્દાની રૂએ નિયુક્ત થયેલી સભ્યની મુદત હોદ્દા પરથી દૂર થતાંની સાથે જ પૂર્ણ થશે.

- (૩) કેન્દ્ર સરકારને જો યોગ્ય જણાય તો કોઈ પણ સભ્યને કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપ્યા પછી તેના હોદ્દાની મુદત પૂરી થયા પહેલાં વિભાગ-૩ ના (પેટા વિભાગ-૨ ની (કમલ-આઈ) અથવા એલ) હેઠળ નિયુક્ત કરેલ કોઈ પણ સભ્યને તેના હોદ્દા પરથી સભ્ય હોદ્દાની રૂએ દૂર કરી શકાશે.
- (૪) વિભાગ-૩ ના (પેટા વિભાગ-૨) ના કલમ-(આઈ) અથવા એલ હેઠળ નિયુક્ત કોઈ પણ સભ્ય તેના હોદ્દા પરથી કેન્દ્ર સરકારને સંબોધીને સ્વ.-હસ્તક્ષરે લખીને પોતાનું રાજીનામું આપી શકશે અને ત્યારથી સૂચિત સભ્યનું સ્થાન ખાલી પડશે.
- (૫) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિમાં આકસ્મિક રીતે ખાલી પડેલ સ્થાન નવી નિયુક્તિ દ્વારા ભરવામાં આવશે અને ખાલી પડેલ સ્થાન પર નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિ કે જે સભ્યના સ્થાને નિયુક્ત થયેલ હોય તેની બાકી થયેલ મુદત માટે સભ્યપદ ધરાવશે.
- (૬) વિભાગ-૩ (ના પેટા વિભાગ-૨) ની (કલમ-આઈ) અથવા (એલ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્ય પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ગણાશે.
- (૭) વિભાગ-૩ (ના પેટા વિભાગ-૨ ની કલમ-આઈ) અથવા (એલ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્યો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નક્કી કર્યા મુજબ ભથ્થાઓ મેળવશે.

૫. ગેરલાયકાતો :

- (૧) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનો કોઈ પણ વ્યક્તિ સભ્ય તરીકે રહી શકશે નહીં, કે જે -
 - (એ) કોઈ પણ સમયે નાદાર જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા દેણું ચૂકવવા અસમર્થ હોય અથવા લેણદારો સાથે સમાધાન કર્યું હોય અથવા
 - (બી) અદાલતે જેને અસ્થિર મગજનો જાહેર કર્યો હોય અથવા
 - (સી) કોઈ અપરાધ માટે દોષિત હોય કે ઠેરવવામાં આવ્યો હોય કે જે કેન્દ્ર સરકારની દૃષ્ટિએ નૈતિકતાનો ભંગ ગણાતું હોય અથવા
 - (ડી) આ ધારા હેઠળ કોઈ અપરાધ માટે દોષિત પુરવાર થયો હોય અથવા
 - (ઇ) કેન્દ્ર સરકારની દૃષ્ટિએ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિમાં તેના સભ્ય તરીકેના સ્થાનનો જાહેર હિત વિરૂધ્ધ દુરુપયોગ કર્યો હોય.
- (૨) આ વિભાગ હેઠળ સંબંધિત કોઈ પણ સભ્યને કારણ દર્શાવ્યાની પૂરી તક આપ્યા સિવાય કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તેની બરતરફીનો કોઈ હુકમ કરવામાં આવશે નહીં.
- (૩) વિભાગ-૪ (ના પેટા વિભાગ-૧) કે (૬) માં કોઈ પણ સુચવેલ હોય તો પણ આ વિભાગ હેઠળ દૂર કરેલ સભ્ય તરીકે પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ઠરશે નહીં.

૬. સભ્યો દ્વારા ખાલી પડતી જગ્યાઓ :

વિભાગ-(૫) માં દર્શાવ્યા મુજબ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનો સભ્ય અયોગ્યતાને પાત્ર ઠરે તો તેનું સ્થાન ખાલી પડશે.

૭. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિની સભાઓ :

કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ દર છ માસે ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સુચવાય તેવી સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના નિયમો પાળશે.

૮. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતના કાર્યો :

(૧) આ ધારાની જોગવાઈઓને આધિન કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનું કાર્ય વિકલાંગતાને લગતી બાબતો પરના રાષ્ટ્રીય મુખ્ય મુદ્દા પ્રમાણે કામગીરી કરવી અને વિકલાંગ વ્યક્તિઓને નડતી સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સર્વગ્રાહી નીતિ વિકસાવવાનું રહેશે.

(૨) ઉપર જણાવેલ સામાન્ય બાબતોના બાધ વિના કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ ખાસ કરીને નીચેના તમામ કે કોઈ એક કાર્ય બજાવી શકશે જેવાં કે,

(એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓની લગતી બાબતોમાં કાર્યરત તમામ સરકારી ખાતાઓ અને અન્ય સરકારી તથા બિન સરકારી સંગઠનોની પ્રવૃત્તિઓની સમીક્ષા અને સંકલન કરવું.

(બી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને બાધક પ્રશ્નો પરત્વે રાષ્ટ્રીય નીતિનો વિકાસ કરવો.

(સી) વિકલાંગતાના સંબંધમાં નિતિઓ, કાર્યક્રમો, ધારાઓ અને યોજનાઓ ઘડવામાં કેન્દ્ર સરકારને સલાહ આપવી.

(ડી) રાષ્ટ્રીય યોજનાઓ અને અન્ય કાર્યક્રમો તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો દ્વારા વિકસાવેલ નીતિઓ અનુરૂપ વિકલાંગો માટે યોજનાઓ અને પ્રકલ્પો પૂરા પાડવાના દૈનિકોણથી લાગતા વળગતા સત્તાધિકારીઓ અને આંતરરાષ્ટ્રીય સંગઠનો સમક્ષ વિકલાંગોના હિતને આગળ ધરી રજુઆત કરવી.

(ઇ) વિકલાંગો પર થતી અસરના દૈનિકોણથી દાતા સંસ્થાઓ સાથે તેમની અનુદાન નીતિઓ બાબતોમાં સમીક્ષા કરવી.

(એફ) જાહેર સ્થળો, કાર્યસ્થળો, જાહેર ઉપયોગિતાઓ, શાળાઓ અન્ય સંસ્થાઓમાં આવરોધક્રમત પર્યાવરણ ઊભું કરવા આવાં અન્ય પગલાં ભરવાં.

(જી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને સમાનતા અને પૂર્ણ ભાગીદારી હાંસલ કરવા ઘડાયેલ નીતિઓ અને કાર્યક્રમોની અસરોનું સંચાલન અને મૂલ્યાંકન કરવું.

(એચ) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચવાય એવાં અન્ય કાર્યો કરવાં.

૯. કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ :

(૧) આ ધારા હેઠળ સોંપાયેલ કાર્યો કરવા કેન્દ્ર સરકાર જે સમિતિ રચશે તે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.

(૨) કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિની રચના.

(એ) ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયના સચિવ, અધ્યક્ષ હોદ્દાની રૂએ.

- (બી) ચીફ કમિશ્નર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (સી) મહાનિયામક, આરોગ્ય સેવાઓ, સભ્ય, હોદ્દાની રૂએ.
- (ડી) મહાનિયામક, રોજગાર અને તાલીમ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (ઇ) ભારત સરકારના ગ્રામ્ય વિકાસ, શિક્ષણ, કલ્યાણ, કર્મચારી જાહેર ફરિયાદ અને પેન્શન અને શહેરી બાબતો અને રોજગાર, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી મંત્રાલય કે વિભાગનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા સંયુક્ત સચિવની કક્ષાએથી ઉતરતી ન હોય તેવી છ વ્યક્તિઓ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (એફ) કેન્દ્ર સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલય નાણાં સલાહકાર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (જી) સલાહકાર (નૂર) રેલ્વે બોર્ડ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (એચ) રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચવાય તે રીતે વારાફરતી કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ચાર સભ્યો નિયુક્ત થશે.
- (આઇ) વિકલાંગોના હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા કેન્દ્ર સરકારની દૈનિક જરૂર જણાય તેવી એક વ્યક્તિ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે, જેમાં સરકારના મતનું પ્રતિનિધિત્વ થતું હોવું જોઈએ. સભ્ય.
- (જે) વિકલાંગતા સાથે સંલગ્ન બિન સરકારી સંગઠનો અને મંડળોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા અપંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ વ્યવહારૂતા જણાય ત્યાં સુધી વિકલાંગતા પ્રત્યેક પ્રકારમાંથી એક એમ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા પાંચ વ્યક્તિઓ નિયુક્ત થશે. સભ્યો.
- આ કલમ હેઠળ વ્યક્તિની નિયુક્તિ કરતી વખતે કેન્દ્ર સરકાર ઓછામાં ઓછી એક સ્ત્રી અને અનુસૂચિત જાતિ કે જનજાતિની એક વ્યક્તિને નિયુક્ત કરશે.
- (કે) ભારત સરકારના કલ્યાણ મંત્રાલયનમાં વિકલાંગોના કલ્યાણ સંબંધી કાર્યરત સંયુક્ત સચિવ, સભ્ય સચિવ હોદ્દાની રૂએ.
- (૩) પેટા વિભાગ-૨ (ની કલમ-આઇ) અને (જે) હેઠળ નિયુક્ત સભ્યો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચિત ભથ્થાં મેળવશે.
- (૪) પેટા વિભાગ-૨ (ની કલમ-આઇ) અને (જે) હેઠળ નિયુક્ત સભ્ય કોઈ પણ સમયે કેન્દ્ર સરકારને સંબોધીને સ્વહસ્તાક્ષરે લેખિતમાં તેના હોદ્દાનું રજીનામું આપી શકશે અને તે સભ્યોનું સ્થાન ત્યારથી ખાલી ગણાશે.
૧૦. કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિના કાર્યો :
- (૧) કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ, કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિનું કાર્યવાહક સંગઠન રહેશે અને કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિના નિર્ણયોનું અમલીકરણ કરવાની જવાબદારી ઉપડશે.

- (૨) પેટા વિભાગ-(૧) ની જોગવાઈને લક્ષમાં લીધા વગર કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ દ્વારા સોંપયલાં આવાં અન્ય કાર્યો પણ કરશે.
૧૧. કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિના સભાઓ :
- કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ દર ત્રણ માસે ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે અને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સૂચવાય તેવી સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના નિયમો પાળશે.
૧૧. ખાસ હેતુ માટે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ માટે વ્યક્તિઓનું હંગામી જોડાણ :
- (૧) કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ, કેન્દ્ર સરકાર નિયત કરે એ રીતે એવા હેતુઓ માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ સાથે પોતાનું જોડાણ કરી શકશે. આ ધારા હેઠળ કાર્યો કરવા જે વ્યક્તિની સહાય અથવા સલાહ મેળવવાનું તે ઇચ્છે તે મેળવી શકશે.
- (૨) કોઈ પણ હેતુ માટે (પેટા વિભાગ-૧) હેઠળ કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિને તે હેતુ સંબંધિત કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિની ચર્ચાઓમાં ભાગ લેવાનો અધિકાર રહેશે, પણ તે સમિતિની સભામાં મત આપવાનો અધિકારી રહેશે નહીં અને અન્ય કોઈ હેતુ માટે સભ્ય પણ રહેશે. નહીં.
- (૩) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સૂચિત સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિને કેન્દ્ર સરકાર નિયત કરે તે મુજબ સૂચિત સમિતિની સભામાં હાજરી આપવા કે અન્ય કાર્યો કરવા શુલ્ક અને ભથ્થાઓ આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ : ૩

૧૩. રાજ્ય સંકલન સમિતિ :
- (૧) આ ધારા હેઠળ આપેલી સત્તાઓ ચલાવવા અને તેને સોંપેલ કાર્યો કરવા રાજ્ય સરકાર જાહેરનામા દ્વારા જે સંગઠન રચશે તે રાજ્ય સંકલન સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.
- (૨) રાજ્ય સંકલન સમિતિ રચના:
- (એ) રાજ્ય સરકારમાં સમાજ કલ્યાણ વિભાગનો હવાલો સંભાળતા મંત્રી, અધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (બી) સમાજ કલ્યાણ વિભાગનો હવાલો સંભાળતા જે રાજ્ય કક્ષાના મંત્રી હોય તો તે ઉપાધ્યક્ષ હોવાની રૂએ.
- (સી) રાજ્ય સરકારના કલ્યાણ, શિક્ષણ, મહિલા અને બાળ વિકાસ ખર્ચ, કર્મચારી તાલીમ અને જાહેર ફરિયાદો, આરોગ્ય, ગ્રામ વિકાસ, ઔદ્યોગિક વિકાસ, શહેરી વિકાસ અને રોજગાર, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી, જાહેર સાહસો જે કોઈ નામે ઓળખાતું હોય તે વિભાગના સચિવો, સભ્યો હોવાની રૂએ.

- (ડી) રાજ્ય સરકારને જરૂરી જણાય અને નક્કી કરે તેવા અન્ય કોઇ વિભાગના સચિવ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (ઇ) જાહેર સાહસો (જે કોઇ નામથી ઓળખાતા હોય), સંસ્થાના અધ્યક્ષ, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (એફ) વ્યવહારૂ લાગે ત્યાં સુધી વિકલાંગતા ધરાવતી પાંચ વ્યક્તિઓ બિન સરકારી સંગઠનો કે, જે વિકલાંગતા સાથે સંકળાયેલ હોય તેનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજ્ય સરકાર વિકલાંગતાના પ્રત્યેક પ્રકારમાંથી એક એક વ્યક્તિ નિયુક્ત કરશે. સભ્યો આ કલમ હેઠળ રાજ્ય સરકાર ઓછામાં ઓછી એક મહિલા અને એક અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિની વ્યક્તિને નિયુક્ત કરશે.
- (જી) રાજ્ય વિધાન ગૃહમાંથી ત્રણ સભ્યો જેમના બે વિધાનસભા દ્વારા અને એક વિધાન પરિષદ હોય તો તેના દ્વારા ચૂંટવામાં આવશે.
- (એચ) કૃષિ ઉદ્યોગ અથવા વેપાર અથવા અન્ય કોઇ હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ જરૂરી જણાય તેવી ત્રણ વ્યક્તિઓ જે તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. સભ્યો હોદ્દાની રૂએ.
- (આઇ) કમિશ્નર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.
- (જે) વિકલાંગોના કલ્યાણ સાથે સંકળાયેલ રાજ્ય સરકારના સચિવ, સભ્ય સચિવ હોદ્દાની રૂએ.
- (૩) આ વિભાગમાં ગમે તે સૂચવ્યું હોય પણ કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ માટે અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં રાજ્ય સંકલન સમિતિની રચના કરવામાં આવશે નહીં. કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ માટે રાજ્ય સંકલન સમિતિની સત્તાઓ ચલાવશે અને કાર્યો બજાવશે સિવાય કે, કેન્દ્ર સરકાર જે રીતે નિર્દિષ્ટ કરે તે રીતે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશના સંબંધમાં કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ આ પેટા વિભાગ હેઠળ આવી વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓના સંગઠનને તેની તમામ કે કોઇ એક સત્તાઓ કે કાર્યો સોંપી શકશે.
૧૪. સભ્યોની સેવાની મુદત અને શરતો :
- (૧) આ ધારા હેઠળ તે દ્વારા અન્ય રીતે ઠરાવાયું હોય એ સિવાય વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ના કલમ-(એફ) કે કલમ-(એચ) હેઠળ નિયુક્ત જ સંકલન સમિતિનો સભ્ય તેની નિયુક્તિની તારીખથી ત્રણ વર્ષ સુધી તેના હોદ્દા પર રહેશે. આમ છતાં, આવા સભ્યોનો અનુગામી તેના હોદ્દા પર આવે નહીં ત્યાં સુધી તેની મુદત પુરી થઇ હોવા છતાં સભ્ય તરીકે ચાલુ રહેશે.
- (૨) જે હોદ્દાની રૂએ સભ્ય નિયુક્ત થયેલ હોય તે હોદ્દા ઉપરથી દૂર થતાં તેના સભ્યપદની મુદત તરત જ પૂરી થશે.

- (૩) રાજ્ય સરકારને જો યોગ્ય જણાય તો કોઈ પણ સભ્યને કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપ્યા પછી તેના પદની મુદત પૂરી થયા પહેલાં વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એફ) અથવા (એચ) હેઠળ નિયુક્ત કોઈ પણ સભ્યને તેના પદ પરથી દૂર કરી શકાશે.
- (૪) વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ (એફ) અથવા કલમ (એચ) હેઠળ નિયુક્ત સભ્ય કોઈ પણ સમયે તેના પદેથી રાજ્ય સરકારને સંબોધીને સ્વહસ્તાક્ષરે લેખિતમાં પોતાનું રાજીનામું આપી શકશે અને ત્યારથી સૂચિત સભ્યનું સ્થાન ખાલી પડશે.
- (૫) રાજ્ય સંકલન સમિતિમાં આકસ્મિક રીતે ખાલી પડેલ સ્થાન નવી નિયુક્ત દ્વારા ભરવામાં આવશે અને ખાલી પડેલ સ્થાન પર નિયુક્ત થયેલ વ્યક્તિ કે જે સભ્યના સ્થાને નિયુક્ત થયેલ હોય તે બાકી રહેતી મુદત માટે સભ્યપદ ધરાવશે.
- (૬) વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એફ) અથવા (એચ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્ય પુનઃ નિયુક્ત માટે લાયક ગણાશે.
- (૭) વિભાગ-(૧૩) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એફ) અથવા (એચ) હેઠળ નિયુક્ત થયેલ સભ્યો રાજ્ય સરકાર નક્કી કરે તે અને તેવાં ભથ્થાઓ મેળવશે.

૧૫. ગેરલાયકાતો :

- (૧) રાજ્ય સંકલન સમિતિના સભ્ય તરીકે એવી વ્યક્તિ રહી શકશે નહીં કે જે-
 - (એ) કોઈ પણ સમયે દેવાળિયો હોય કે નાદાર જાહેર કરવામાં આવ્યો હોય અથવા દેવું ચૂકવવા અસમર્થ હોય અથવા લેણદારો સાથે સમાધાન કર્યું હોય અથવા
 - (બી) સક્ષમ અદાલતે જેને અસ્થિર મગજનો જાહેર કર્યો હોય અથવા.
 - (સી) કોઈ પણ અપરાધ માટે દોષિત હોય કે ઠેરવવામાં આવ્યો હોય કે જે રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ નૈતિકતાનો ભંગ ગણાતો હોય અથવા
 - (ડી) આ ધારા હેઠળ કોઈ અપરાધ માટે દોષિત હોય અથવા દોષિત પુરવાર થાય અથવા
 - (ઇ) રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ રાજ્ય સંકલન સમિતિમાં તેના સભ્ય તરીકેના પદનો જાહેર હિત વિરૂધ્ધ દરુપયોગ કર્યો હોય.
- (૨) કારણ દર્શાવવાની વાજબી તક આપ્યા સિવાય આ વિભાગ હેઠળ લાગતાવળગતા સભ્યને રાજ્ય સરકાર તેના પદેથી દૂર કરવાનો હુકમ આપી શકશે નહીં.
- (૩) વિભાગ-(૧૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) અથવા પેટા વિભાગ-(૬) માં કોઈ પણ સૂચવાયેલ હોય તો પણ આ વિભાગ હેઠળ દૂર કરેલ સભ્ય, સભ્ય તરીકેની પુનઃ નિયુક્તિ માટે લાયક ઠરશે નહીં.

૧૬. ખાલી પડેલ જગ્યાઓ:

વિભાગ-૧૫ હેઠળ ઠરાવ્યા અનુસાર રાજ્ય સંકલન સમિતિનો કોઈ પણ સભ્ય કોઈ પણ ગેરલાયકાતને પત્ર ઠરશે તો તેનું સ્થાન ખાલી થયું ગણાશે.

૧૭. રાજ્ય સંકલન સમિતિની સભાઓ :

રાજ્ય સંકલન સમિતિ દર છ મહિને ઓછામાં ઓછી એક વખત અને તેની સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના ઠરાવેલ નિયમો પાળશે.

૧૮. રાજ્ય સંકલન સમિતિના કાર્યો :

(૧) આ ધારાની જોગવાઈઓને આધિન વિકલાંગ વ્યક્તિઓને બાધક સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે સર્વગ્રાહી નીતિ ઘડવાનું અને વિકલાંગતાની બાબતોના પાયાના મુદા સંબંધિ કાર્યો કરવાનું રાજ્ય સંકલન સમિતિનું કાર્ય રહેશે.

(૨) ઉપર જણાવેલ સામાન્ય બાબતોના બાધ વિના રાજ્ય સંકલન સમિતિ ખાસ કરીને રાજ્યમાં બધી કે કોઈ એક નીચે જણાવેલાં કાર્યો કરશે જેવાં કે,

(એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને લગતી બાબતોમાં કાર્યરત તમામ સરકારી ખાતાઓ અને અન્ય સરકારી તથા બિનસરકારી સંગઠનોની પ્રવૃત્તિઓની સમીક્ષા અને સંકલન કરવું.

(બી) વિકલાંગ વ્યક્તિઓને બાધક પ્રશ્નો પરત્વે રાજ્યની નીતિનો વિકાસ કરવો.

(સી) વિકલાંગતા સંબંધિ નીતિઓ, કાર્યક્રમો, ધારાઓ અને યોજનઓ ઘડવામાં રાજ્ય સરકારને સલાહ આપવી.

(ડી) દાતા એજન્સીઓના સંપર્કમાં રહી વિકલાંગ વ્યક્તિઓ પર તેમની અનુદાન નીતિઓની અસરની સમીક્ષા કરવી.

(ઇ) જાહેર સ્થળો, કાર્યલયો જાહેર ઉપયોગિતાઓ, શાળાઓ અને અન્ય સંસ્થાઓ અવરોધ મુક્ત પર્યાવરણ તૈયાર કરવું આવાં અન્ય પગલાં ભરવાં.

(એફ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓની સભાનતા અને પૂર્ણ ભાગીદારી હાંસલ કરવા ઘડાયેલ નીતિઓ અને કાર્યક્રમોની અસરનું નિયંત્રણ અને મૂલ્યાંકન કરવું.

(જી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થાય તેવાં અન્ય કાર્યો કરવા.

૧૯. રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ :

(૧) આ ધારા હેઠળ સોંપયેલા કાર્યો કરવા રાજ્ય સરકાર જે સમિતિ રચશે તે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ તરીકે ઓળખાશે.

(૨) રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિની રચના :

(એ) સચિવશ્રી, સમાજ કલ્યાણ વિભાગ, અધ્યક્ષ હોદ્દાની રૂએ.

(બી) કમિશ્નર, સભ્ય હોદ્દાની રૂએ.

(સી) રાજ્ય સરકારના સંયુક્ત સચિવશ્રીથી ઉતરતી કક્ષાની ન હોય તેવી નવ વ્યક્તિઓ : આરોગ્ય, ગ્રામ વિકાસ, શિક્ષણ, કલ્યાણ, કર્મચારી, જાહેર ફરિયાદો, શહેરી બાબતો, શ્રમ અને રોજગાર, વિજ્ઞાન ટેકનોલોજી વિભાગોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતાં સભ્યો હોવાની રૂએ.

(ડી) વિકલાંગોના હિતોનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા રાજ્ય સરકારની દૃષ્ટિએ જરૂર જણાય તેવી એક વ્યક્તિ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવશે. જેમાં સરકારના મતનું પ્રતિનિધિત્વ થતું હોવું જોઈએ. સભ્ય

(ઇ) વિકલાંગતા સાથે સંલગ્ન બિન સરકારી સંગઠનોને મંડળનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા વિકલાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ વ્યવહારુતા જણાય ત્યાં સુધી વિકલાંગતાના પ્રત્યેક પ્રકારમાંથી એક, એમ રાજ્ય સરકાર દ્વારા પ (પાંચ) વ્યક્તિઓ નિયુક્ત થશે. સભ્યો

આ કલમ હેઠળ વ્યક્તિની નિમણૂક કરતી વખતે રાજ્ય સરકારે ઓછામાં ઓછી એક સ્ત્રી અને એક અનુસૂચિત જાતિ કે અનુસૂચિત જનજાતિની વ્યક્તિની નિયુક્ત કરવાની રહેશે.

(એફ) કલ્યાણ વિભાગમાં વિકલાંગતાને લગતી કામગીરી સંભાળતા સંયુક્ત સચિવ, સભ્ય સચિવ, હોવાની રૂએ.

(૩) પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(ડી) અને કલમ-(ઇ) હેઠળ નિયુક્ત સભ્યો રાજ્ય સરકાર ઠરાવે તેમ અને તેવાં ભથ્થાઓ મેળવશે.

(૪) કલમ-(ડી) અથવા કલમ-(ઇ) હેઠળ નિયુક્ત સભ્ય રાજ્ય સરકારને સંબોધિને પોતાના હસ્તાક્ષરમાં કોઈ પણ સમયે રાજીનામું આપી શકશે અને ત્યારથી સૂચિત સભ્યનું સ્થાન ખાલી ગણાશે.

૨૦. રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિના કાર્યો :

(૧) રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ રાજ્ય સંકલન સમિતિનું કાર્યવાહક સંગઠન રહેશે અને રાજ્ય સંકલન સમિતિના નિર્ણયોનું અમલીકરણ કરવાની જવાબદારી ઉપાડશે.

(૨) પેટા વિભાગ-(૧) ની જોગવાઈને લક્ષમાં લીધા વગર રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિન રાજ્ય સંકલન સમિતિ દ્વારા સોંપાયેલ આવાં અન્ય કાર્યો પણ કરશે.

૨૧. રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિની સભાઓ :

રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ દર ૩ (ત્રણ) માસે ઓછામાં ઓછી એક વખત મળશે. રાજ્ય સરકાર દ્વારા સૂચવાય તેવા સભાની કાર્યવાહી સંબંધી પ્રવિધિના નિયમો પાળશે.

૨૨. વિશિષ્ટ હેતુ માટે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે વ્યક્તિઓનું હંગામી જોડાણ :

- (૧) રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નક્કી થાય તે રીતે અને એવા હેતુ માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ સાથે જોડાઈ શકશે કે જે વ્યક્તિની સલાહ અને સહાય આ ધારા હેઠળ કરવા માટે મેળવવાનું તે ઇચ્છે, તે મેળવી શકશે.
- (૨) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ કોઈ વ્યક્તિને કોઈ પણ હેતુસરની ચર્ચાઓમાં ભાગ લેવાનો અધિકાર રહેશે, પણ સૂચિત સમિતિની સભાઓમાં મત આપવાનો અધિકાર રહેશે નહીં અને અન્ય કોઈ હેતુસર તે સભ્ય રહેશે નહીં.
- (૩) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સૂચિત સમિતિ સાથે કોઈ પણ હેતુ માટે રાજ્ય સરકાર નિયત કરે તે મુજબ સૂચિત સમિતિની સભાઓમાં હાજરી આપવા કે અન્ય કાર્યો કરવા શુલ્ક અને ભથ્થાઓ આપવામાં આવશે.

૨૩. નિર્દેશો આપવા માટેની સત્તા :

આ ધારા હેઠળ સરકારના કાર્યોની બજવણીમાં :

- (એ) કેન્દ્ર સરકાર આપે તેવાં લેખિત નિર્દેશો, કેન્દ્રીય સમિતિને બંધનકર્તા રહેશે.
- (બી) કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ અથવા રાજ્ય સરકાર આપે તેવાં લેખિત નિર્દેશો રાજ્ય સંકલન સમિતિને બંધનકર્તા રહે, સિવાય કે જ્યારે રાજ્ય સરકાર દ્વારા અપાયેલ નિર્દેશો કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ દ્વારા અપાયેલ નિર્દેશો સાથે સુસંગત ન હોય ત્યારે તે બાબતને નિર્ણય માટે કેન્દ્ર સરકાર સમક્ષ મૂકવાની રહેશે.

૨૪. કાર્યવાહીને અયોગ્ય પુરવાર ન કરતાં ખાલી સ્થાનો :

કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ કે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિની કાર્યવાહી કે ધારો માત્ર સમિતિમાં રહેલ ખાલી સ્થાનો કે તેની રચનાની ઉણપના આધારે પડકારી શકાશે નહીં.

પ્રકરણ : ૪

૨૫. વિકલાંગતા સમયસર નિદાન અને નિવારણ :

જે તે સરકારો અને સ્થાનિક સત્તામંડળોએ વિકલાંગતા નિવારવા ચોકકસ પગલાં ભરવાં. વિકલાંગતાની ઘટનાઓના નિવારણ માટે જે તે સરકારો અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદાઓમાં રહીને કાર્યો કરશે.

(એ) વિકલાંગતાની, ઘટનાઓ સંબંધી કારણોને લગતાં સર્વેક્ષણો, પરિક્ષણો અને સંશોધનો હાથ ધરશે અથવા હાથ ધરાશે.

(બી) વિકલાંગતા નિવારણની વિવિધ પદ્ધતિઓને વેગ આપશે.

(સી) જોખમકારક બને તેવા કિસ્સાઓ શોધી કાઢવાના હેતુસર ઓછામાં ઓછું વર્ષમાં એક વખત આ બાળકોની શારીરિક તપાસ કરાશે.

(ડી) પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રમાં કામ કરતાં કર્મચારીઓની તાલીમ માટેની સુવિધાઓ પૂરી પાડશે.

- (ઇ) જાહેર સ્વાસ્થ્ય, આરોગ્ય અને સ્વચ્છતા માટે જાગૃતિ અભિયાન અને માહિતનીનો ફેલાવો કરશે અને કરાવશે.
- (એફ) માતા અને બાળકના જન્મ પૂર્વે, જન્મ સમય દરમિયાન અને જન્મ પછીની સંભળ લેવા માટે પગલાં ભરાશે.
- (જી) પૂર્વ પ્રાથમિક શાળાઓ, આરોગ્ય કેન્દ્રો, ગ્રામ્ય કક્ષાના કાર્યકરો અને આંગણવાડીના કાર્યકરો દ્વારા જનતાને શિક્ષણ આપશે.
- (એચ) વિકલાંગતાનાં કારણો અને નિવારક ઉપાયો સંબંધી લોકોમાં જાગૃતિ લાવવા દૂરદર્શન, આકાશવાણી અને અન્ય જાહેર માધ્યમો દ્વારા પગલાં ભરશે.

પ્રકરણ : ૫

શિક્ષણ :

૨૬. વિકલાંગ બાળકોને નિ:શુલ્ક શિક્ષણ વગેરે જે તે સરકારો અને સ્થાનિક સત્તા મંડળો દ્વારા પુરાં પડવાં.

- (એ) એ જોશે કે, પ્રત્યેક વિકલાંગ બાળકને ૧૮ વર્ષનું થાય ત્યાં સુધી યોગ્ય પર્યાવરણમાં નિ:શુલ્ક શિક્ષણ મેળવવાની સગવડ મળે.
- (બી) વિકલાંગ વિદ્યાર્થીઓનું સામાન્ય શાળાઓમાં સંકલન થાય તેવા પ્રયાસોને વેગ આપશે.
- (સી) સરકારી અને ખાનગી ક્ષેત્રે ખાસ શિક્ષણની જરૂરિયાત વધારવા માટે ખાસ શાળાઓ સ્થપાય અને આવી શાળાઓમાં દેશના કોઈ પણ ભાગમાં રહેતા વિકલાંગ બાળકને સગવડ અપાશે.
- (ડી) વિકલાંગ બાળકો માટેની ખાસ શાળાઓને વ્યાવસાયિક તાલીમની સુવિધાઓથી સુસજ્જ કરવા પ્રયત્ન કરાશે.

૨૭. જે તે સરકાર અને સત્તામંડળ દ્વારા અનૌપચારિક શિક્ષણ વગેરે માટે યોજનાઓ અને કાર્યક્રમો ઘડવા :

જે તે સરકાર તથા સ્થાનિક સત્તામંડળ, જાહેરનામા દ્વારા યોજનાઓ ઘડશે.

- (એ) પાંચમાં ધોરણ સુધી અભ્યાસ કરેલ અને પૂર્ણકાલિન સમયના ધોરણે આગળ અભ્યાસ ન કરી શકે તેવાં વિકલાંગ બાળકો માટે અંશકાલીન વર્ગો ચલાવવા.
- (બી) સોળ કે તેથી વધુ ઉંમરના બાળકને કામચલાઉ સાક્ષરતા પૂરી પાડવા માટે અંશકાલીન વર્ગો ચલાવવા.
- (સી) તેમને યોગ્ય પ્રાથમિક જ્ઞાન (ઓરિએન્ટેશન) આપ્યા પછી ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં ઉપલબ્ધ માનવ શક્તિનો ઉપયોગ કરીને અનૌપચારિક શિક્ષણ આપવું.

- (ડી) મુક્ત શાળા (ઓપન સ્કેલ) અથવા મુક્ત વિશ્વ વિદ્યાલય (ઓપન યુનિવર્સિટી) દ્વારા શિક્ષણ આપવું.
- (ઇ) આંતર ક્રિયાત્મક વીજાણું અથવા અન્ય માધ્યમો દ્વારા વર્ગો અને ચર્ચાઓ સંચાલિત કરવા.
- (એફ) દરેક વિકલાંગ બાળકોને તેઓના શિક્ષણ માટે આવશ્યક ખાસ પુસ્તકો અને સાધનો નિ:શુલ્ક પુરાં પાડવા.
૨૮. નવાં સહાયક ઉપકરણો અને શૈક્ષણિક સાધનો વગેરે તૈયાર કરવા અને વિકસાવવા માટે સંશોધન :
- વિકલાંગ બાળકોને શિક્ષણમાં સમાન તકો આપવા માટે જરૂરી હોય એવાં નવાં સહાયક ઉપકરણો, શૈક્ષણિક સાધનો, ખાસ શૈક્ષણિક સામગ્રી અથવા આવી અન્ય વસ્તુઓ બનાવવા અને વિકસાવવાના હેતુ માટે સરકારી કે બિન સરકારી સંસ્થાઓ દ્વારા સંશોધનની પહેલ જે તે સરકાર કરશે અથવા કરાવશે.
૨૯. વિકલાંગ બાળકો માટેની શાળાઓ માટે તાલીમબદ્ધ માનવશક્તિ વિકસાવવા જે તે સરકાર દ્વારા શિક્ષણ તાલીમ સંસ્થા સ્થાપવી :
- વિકલાંગ બાળકો માટેની શાળાઓ અને સંકલિત શિક્ષણની શાળાઓ માટે આવશ્યક તાલીમબદ્ધ માનવશક્તિ ઉપલબ્ધ થાય તે હેતુથી જે તે સરકારો પૂરતા પ્રમાણમાં શિક્ષણ તાલીમ સંસ્થાઓ સ્થાપશે અને રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ તેમજ અન્ય સ્વૈચ્છિક સંગઠનોને વિકલાંગતામાં નિષ્ણાતીકરણ કાર્યક્રમ માટે શિક્ષકોની તાલીમ વિકસાવવા માટે સહાય કરશે.
૩૦. જે તે સરકાર દ્વારા પરિવહન સુવિધાઓ, પુસ્તકો પૂરાં પાડવા વગેરે માટે સર્વગ્રાહી શિક્ષણ યોજનાઓ ઘડવી :
- ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના બાધ વિના જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા સર્વગ્રાહી શિક્ષણ યોજનાઓ ઘડશે કે તેમાં નીચેની જોગવાઈઓ કરશે.
- (એ) શાળામાં હાજરી આપવા માટે વિકલાંગ બાળકોને પરિવહન સુવિધાઓ અથવા તેમના માતા-પિતા કે વાલીને વૈકલ્પિક આર્થિક પ્રત્સાહન.
- (બી) વ્યાવસાયિક અને ધંધાકીય તાલીમ આપતી શાળાઓ, મહાશાળાઓ અથવા અન્ય સંસ્થાઓમાંથી સ્થાપત્ય સંબંધી અવરોધ દૂર કરવા.
- (સી) શાળામાં જતાં વિકલાંગ બાળકોને પુસ્તકો, ગણવેશ અને અન્ય સામગ્રી પૂરી પાડવી.
- (ડી) વિકલાંગ વિદ્યાર્થીઓને શિષ્યવૃત્તિ આપવી.

- (ઇ) વિકલાંગ બાળકોને રોજગાર સંબંધિ તેમના માતા-પિતાઓને ફરિયાદોના ઉકેલ માટે યોગ્ય ફરિયાદ નિવારણ પંચો સ્થાપવા.
- (એફ) નેત્રહીન વિદ્યાર્થીઓ અને ઓછી દૈષ્ટિવાળા વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે સંપૂર્ણ ગાણિતિક પ્રશ્નો દૂર કરવા અને પરીક્ષા પધ્ધતિમાં સુધારા-વધારા કરવા.
- (જી) વિકલાંગ બાળકોના લાભાર્થી અભ્યાસક્રમોના માળખાની પુનર્ચના કરવી.
૩૧. દૈષ્ટિ ખોડ ધરાવતાં વિદ્યાર્થીઓને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ દ્વારા લહિયા પૂરા પાડવા નેત્રહીન વિદ્યાર્થીઓ તથા ઓછી દૈષ્ટિવાળા વિદ્યાર્થીઓને તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ લહિયા પૂરા પાડશે અથવા પૂરા પડાવશે.

પ્રકરણ : ૬

રોજગાર :

૩૨. વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે અનામત રાખી શકાય તેવી જગ્યાઓની તારવણી :
- આ માટે જે તે સરકારો-
- (એ) એકમોમાં એવી જગ્યાઓ તારવશે કે જે વિકલાંગ માટે અનામત કરી શકાય.
- (બી) ૩ વર્ષથી વધુ ન હોય એવા સમયગાળે, તારવેલી જગ્યાઓની યાદીની સમીક્ષા કરશે અને ટેકનોલોજીમાં થયેલા વિકાસને લક્ષમાં લઈ આવી જગ્યાઓની યાદીને અદ્યતન કરશે.
૩૩. અનામત જગ્યાઓ :
- દરેક જે તે સરકાર પ્રત્યેક એકમોમાં ખાલી પડેલ જગ્યાઓ પૈકી ૩ ટકાથી ઓછી ન હોય તેટલી જગ્યાઓ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ કે વિકલાંગ વ્યક્તિઓના વર્ગ માટે અનામત રાખશે. જે નીચેની પ્રત્યેક વિકલાંગતા માટે ૧ ટકા અનામત રહેશે.
- (૧) અંધત્વ અથવા ઓછી દૈષ્ટિ
- (૨) શ્રવણની ખામી.
- (૩) હલન-ચલન વિકલાંગતા અથવા મગજનો લકવા.
- પ્રત્યેક વિકલાંગતા માટે તારવેલી જગ્યાઓમાં કોઈ પણ વિભાગ કે એકમમાં ચાલતા કામકાજના પ્રકારને ધ્યાનમાં લેતાં, આવી શરતો કે જે જાહેરનામા દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી હોય, તેવી શરતોને આધિન રહીને જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા કોઈ એકમને આ વિભાગની જોગવાઈમાંથી મુક્તિ આપી શકશે.
૩૪. ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરી :
- (૧) જાહેરનામા દ્વારા નિર્દિષ્ટ તારીખથી જે તે સરકાર પ્રત્યેક એકમના રોજગાર દાતાને વિકલાંગો માટે નક્કી કરેલ જગ્યાઓના સંબંધમાં નિયત કરેલ હોય એ અનુરૂપ માહિતી

પૂરી પાડવાનું કહી શકાશે. આ માહિતી જે તે એકમમાં ઉભી થયેલી કે ઉભી થનાર જગ્યા સંબંધી હશે અને જાહેરનામા દ્વારા નક્કી થયેલી ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરીઓને પૂરી પાડવાની રહેશે.

(૨) માહિત પત્રકો જે નિયત નમૂનામાં જે નિયત સમયગાળે અને જે વિગતો સાથે ભરવાના થશે તે નિયત કરેલ હશે.

૩૫. કોઇપણ એકમના કબજામાં દફતરો કે દસ્તાવેજોનું નિરીક્ષણ કરવાની સત્તા :

ખાસ રોજગાર કચેરી દ્વારા લેખિતમાં અપાયેલી સત્તા ધરાવતી કોઇ પણ વ્યક્તિ કોઇ પણ એકમના કબજામાંના લગતા-વળગતા દફતરો કે દસ્તાવેજો હોવાનું જણાય તે સ્થળે તેને યોગ્ય લાગે તે સમયે પ્રવેશ કરી શકશે અને લાગતા-વળગતા દફતર કે દસ્તાવેજો સંબંધિત નકલો લઇ શકશે અને નિરીક્ષણ કરી શકશે અથવા કોઇ પણ પ્રકારની માહિતી મેળવવા માટે જરૂરી પુસ્તક પૂછી શકશે.

૩૬. વણપુરાયેલી જગ્યાઓને આગળ ખેંચી જવી :

વિભાગ-૩૩ હેઠળ વિકલાંગ વ્યક્તિની અને ઉપલબ્ધતાને લીધે અથવા અન્ય કોઇ પુરતા કારણોસર કોઇ ભરતી વર્ષમાં જો કોઇ જગ્યા ભરી ન શકાય, તો આવી ખાલી જગ્યા તે પછીના ભરતી વર્ષમાં આગળ ખેંચી જવામાં (કેરી ફોરવર્ડ) આવશે અને જો તે પછીના ભરતી પ્રકારોમાંથી આંતરિક ફેરબદલી દ્વારા ભરી શકાશે અને જ્યારે સ્થાન માટે તે વર્ષમાં કોઇ વિકલાંગ વ્યક્તિ ઉપલબ્ધ થાય નહીં, ત્યારે રોજગાર દાતા વિકલાંગ વ્યક્તિ સિવાયની નિમણૂક કરી તે જગ્યા ભરી શકશે.

આવું તો જ બનશે જો કોઇ એકમમાં ખાલી જગ્યાનો પ્રકાર એવો હોય કે, જણાવેલ પ્રકારની વ્યક્તિને રોજગારી આપી શકાય તેમ હોય નહીં તો ત્રણ પ્રકારમાં ખાલી જગ્યાઓની ફેરબદલી જે તે સરકારની અગાઉ લીધેલ મંજૂરીથી જ કરવાની રહેશે.

૩૭. રોજગાર દાતાઓ દ્વારા દફતરોની જાળવણી :

(૧) પ્રત્યેક રોજગાર દાતા જે તે સરકાર દ્વારા નિયત કરેલ નમૂનામાં અને નિયત કરેલ રીતે નોકરીએ રાખેલ વિકલાંગ વ્યક્તિ સંબંધિત દફતરોની જાળવણી કરશે.

(૨) પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ જાળવેલાં તમામ દફતરો યોગ્ય સમયે એવી વ્યક્તિઓ દ્વારા નિરીક્ષણ માટે ખુલ્લાં રાખવાં પડશે કે જે વ્યક્તિઓને જે તે સરકાર દ્વારા સત્તા આપવામાં આવી હોય.

૩૮. વિકલાંગ માટે રોજગાર સુનિશ્ચિત કરવા યોજનાઓ :

(૧) જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળ વિકલાંગોના રોજગાર સુનિશ્ચિત કરવા માટે જાહેરનામા દ્વારા યોજનાઓ ઘડશે અને આવી યોજનાઓ નીચેની બાબતો પૂરી પાડશે.

(એ) વિકલાંગતા તાલીમ અને કલ્યાણ

- (બી) ઉપલી વય મર્યાદામાં છૂટછાટ
- (સી) રોજગારીનું નિયમન.
- (ડી) આરોગ્ય અને તાલીમના પગલાં તથા જ્યાં અપંગ વ્યક્તિઓને નોકરીએ રાખવામાં આવ્યા છે એવાં સ્થળોમાં વિકલાંગતા જન્માવે નહીં તેવા પર્યાવરણનું સર્જન.
- (ઇ) યોજનાઓ ચલાવવા માટેની રીત અને તેનો ખર્ચ ઉઠાવનાર વ્યક્તિઓ અને-
(એફ) યોજનાના વહીવટ માટેની જવાબદારી સંભાળનાર સત્તામંડળની રચના.
૩૯. તમામ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં વિકલાંગ માટે જગ્યાઓ અનામત :
- તમામ સરકારી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ તથા સરકારી સહાય મેળવતી અન્ય શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ વિકલાંગો માટે ૩ ટકાથી ઓછી નહીં તેટલી જગ્યાઓ અનામત રાખશે.
૪૦. ગરીબી ઉન્મૂલ યોજનાઓમાં ખાલી જગ્યાઓ અનામત રાખવી :
- વિકલાંગોના લાભાર્થે જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો ગરીબી ઉન્મૂલન યોજનાઓમાં ૩ ટકાથી ઓછી ન હોય તેટલી જગ્યાઓ અનામત રાખશે.
૪૧. વિકલાંગ માટે ૫ ટકા કાર્યભાર સુનિશ્ચિત કરવો :
- રોજગાર દાતાઓને જે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળ તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસ મર્યાદાઓમાં રહીને જાહેર તેમજ ખાનગી ક્ષેત્રોમાં રોજગાર દાતાઓને વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે ૫ ટકા કાર્યભારને સુનિશ્ચિત કરવા માટે પ્રોત્સાહનો પૂરાં પાડશે.

પ્રકરણ : ૭

વિદ્યાયક કાર્ય :

૪૨. વિકલાંગ સાધનો અને ઉપકરણો :
- જે તે સરકાર વિકલાંગ સાધનો અને ઉપકરણો આપવા માટે જાહેરનામા દ્વારા યોજનાઓ ઘડશે.
૪૩. ખાસ હેતુઓ માટે જમીનની પસંદગી પાત્ર ફાળવણી માટેની યોજનાઓ :
- જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો વિકલાંગોના લાભાર્થે રાહત દરે પસંદગીપાત્ર જમીનની ફાળવણી માટે જાહેરનામા દ્વારા નીચેની યોજનાઓ ઘડશે.
- (એ) રહેઠાણ માટે.
- (બી) ધંધો સ્થાપવા માટે.
- (સી) ખાસ મનોરંજન કેન્દ્ર સ્થાપવા માટે.
- (ડી) ખાસ શાળાઓ સ્થાપવા માટે.
- (ઇ) સંશોધન કેન્દ્રો સ્થાપવા માટે.

(એફ) વિકલાંગ સાહસિકો દ્વારા કારખાનાં સ્થાપવા માટે.

પ્રકરણ : ૮

૪૪. પરિવહનમાં બિન અલિપ્તતા :

પરિવહન ક્ષેત્રે કાર્યરત એકમો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને વ્યક્તિઓના લાભાર્થે ખાસ પગલાં ભરશે.

(એ) આવી વ્યક્તિઓને સરળ પહોંચને અનુકૂળ હોય એવી રીતે રેલવે કમ્પાર્ટમેન્ટ, બસો, વહાણો અને વિમાનો બનાવવા.

(બી) રેલવે કમ્પાર્ટમેન્ટો, વહાણો, વિમાનો અને પ્રતિક્ષાલયોમાં એવી રીતે સંડાસો બનાવવાં વ્હીલચેર વાપરનારાઓ તેનો સુગમતાથી ઉપયોગ કરી શકે.

૪૫. રસ્તા પર બિન અલિપ્તતા :

જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને નીચેની સુવિધાઓ પૂરી પાડશે.

(એ) દૈનિક વ્યક્તિઓના લાભાર્થે જાહેર રસ્તા ઉપર લાલબતીવાળા સ્થળોએ શ્રાવ્ય સંકેતો ઉભા કરશે.

(બી) વ્હીલચેર વાપરનારાઓની સરળ પહોંચ માટે ફૂટપાથ ઉપર ઢાળ અને ગતિ ઘટાડવા માટેના અવરોધ બનાવશે.

(સી) અંધજનો અથવા ઓછી દૈનિક વ્યક્તિઓ માટે ઝીબ્રા ક્રોસીંગની નિશાનીઓ ઉભી કરશે.

(ડી) અંધજનો અથવા ઓછી દ્રષ્ટિવાળી વ્યક્તિઓ માટે રેલવે પ્લેટફોર્મની કિનારીએ કોતરણીવાળી નિશાની કરવી.

(ઇ) વિકલાંગતાનાં યથાચોગ્ય પ્રતિકો ઘડવા.

(એફ) યથાચોગ્ય સ્થળોએ ચેતવણી સૂચક સંકેતો મૂકવા.

૪૬. બાંધકામ પર્યાવરણમાં બિન અલિપ્તતા :

જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને નીચેની સુવિધાઓ પૂરી પાડશે.

(એ) જાહેર ઇમારતોમાં રેમ્પ (ઢાળ)

(બી) વ્હીલચેર વાપરનારાઓ માટે યોગ્ય પ્રકારના સંડાસો.

(સી) અલીવેટર કે લીફ્ટમાં બ્રેઇલ પ્રતિકો અને શ્રાવ્ય સંકેતો મૂકવાં.

(ડી) દવાખાનાઓ, પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રો અને અન્ય તબીબી સંભાળ તેમજ પુનર્વસન સંસ્થાઓમાં રેમ્પ (ઢાળ)

૪૭. સરકારી રોજગારમાં બિન અલિપ્તતા :

- (૧) કોઇ પણ કર્મચારી પોતાના સેવાકાળ દરમ્યાન વિકલાંગ થાય તો કોઇ પણ એકમ તે કર્મચારીને તેની પાચરી નીચે ઉતારી શકશે નહીં કે દૂર કરી શકશે નહીં. કર્મચારી જે જગા ધરાવતો હતો તે જગા માટે વિકલાંગતા આવ્યા પછી યોગ્ય ન હોય તે તેના એ જ પગાર ધોરણ અને સેવા લાભો સાથે અન્ય જગ્યા પર બદલી કરી શકશે. વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, જે તે જગ્યા પર જે તે કર્મચારીને ગોઠવવાનું શક્ય ન બને તો તેને અધિસંખ્યક જગ્યા પર ત્યાં સુધી રાખી શકાશે કે, જ્યાં સુધી તેને માટે યોગ્ય જગ્યા ઉપલબ્ધ બને અથવા તે નિવૃત્તિની ઉંમરે પહોંચે બેમાંથી જે વહેલું હોય તે.
- (૨) કોઇ પણ વ્યક્તિને માત્ર તેની વિકલાંગતાના આધારે બઢતીનો ઇન્કાર કરી શકાશે નહીં :
- જોગવાઈ કરવામાં આવે છે કે, જે તે સરકાર કોઇ પણ એકમમાં ચાલતા કામના પ્રકારને લક્ષમાં લઈને જાહેરનામા દ્વારા જે તે જાહેરનામામાં નિર્દિષ્ટ શરતોને આધિન રહીને જો કોઇ શરતો હોય તો કોઇ પણ એકમને આ વિભાગની જોગવાઈમાંથી મુક્તિ આપી શકશે.

પ્રકરણ : ૯

૪૮. સંશોધન અને માનવશક્તિ વિકાસ :

જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તા મંડળ એક-બીજાને લગતા વિષયોના પારસ્પરિક સંશોધનોને નીચેના ક્ષેત્રોમાં વેગ આપશે અને મદદ કરશે.

(એ) વિકલાંગતા નિવારણ.

(બી) સમુદાય આધારિત પુનર્વસન સહિતનું પુનર્વસન.

(સી) મનોસામાજિક પાસાં સહિતના સહાયક સાધનોનો વિકાસ.

(ડી) તેમના વ્યવસાયની તારવણી.

(ઇ) કચેરીઓ અને કારખાનાઓમાં સ્થળ સુધારણા.

૪૯. વિશ્વ વિદ્યાલયોને સંશોધન હાથ ધરવા સમર્થ કરવા માટે નાણાંકીય પ્રોત્સાહન :

ખાસ શિક્ષણ, પુનર્વસન અને માનવ શક્તિ વિકાસ માટે સંશોધન હાથ ધરવાના હેતુસર જે તે સરકાર, વિશ્વ વિદ્યાલયો, ઉચ્ચ અભ્યાસની અન્ય સંસ્થાઓ, વ્યાવસાયિક સંગઠનો, બિન સરકારી સંશોધન એકમો કે સંસ્થાઓને નાણાંકીય મદદ પૂરી પાડશે.

પ્રકરણ : ૧૦

વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓની માન્યતા

૫૦. સક્ષમ સત્તામંડળ :

આ ધારાના હેતુઓ માટે સક્ષમ સત્તામંડળ બનવા રાજ્ય સરકાર તેને યોગ્ય લાગે તેવું સત્તામંડળ નીમશે.

૫૧. નોંધણી પ્રમાણપત્રને સુસંગત હોવા સિવાય કોઈ વ્યક્તિએ વિકલાંગ માટેની સંસ્થા સ્થાપવી કે ચલાવવી નહીં. :

આ ધારા હેઠળ ઠરાવેલ હોય તે સિવાય કોઈ પણ વ્યક્તિ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેની કોઈ સંસ્થા સ્થાપી કે ચલાવી શકે નહીં. સિવાય કે તેણે સક્ષમ સત્તામંડળ દ્વારા આપેલ આ હેતુસર નોંધણી પ્રમાણપત્રો મેળવેલ હોય અને તે સુસંગત નિયમો હેઠળ ચાલતી હોય.

સિવાય કે, કોઈ પણ વ્યક્તિ વિકલાંગો માટેની સંસ્થા આ ધારાના અમલની શરૂઆત પહેલાં ચલાવતી હોય તો તે આવી શરૂઆતથી માંડીને છ માસના ગાળા સુધી આવી સંસ્થા ચલાવવાનું રાખી શકે અને જો તેણે આ વિભાગ હેઠળ સૂચિત છ માસના ગાળા દરમિયાન આવા પ્રમાણપત્ર માટે અરજી કરેલ હોય તો અરજીના નિકાલ સુધી તે ચલાવી શકશે.

૫૨. નોંધણી પ્રમાણપત્ર :

(૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત કરાયેલ હોય તેવા નમૂનામાં અને એ રીતે નોંધણી પ્રમાણપત્ર માટેની અરજી સક્ષમ સત્તામંડળને કરવાની રહેશે.

(૨) પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ મળેલ અરજી ઉપર સક્ષમ સત્તામંડળ તેને યોગ્ય જણાય તેમ તપાસ હાથ ધરશે અને સંતોષ થાય કે, અરજદારે આ ધારા અને તે હેઠળના નિયમોનું પૂરેપૂરું પાલન કર્યું છે ત્યારે તે નોંધણી પ્રમાણપત્ર મંજૂર કરશે અને જ્યાં તેને અસંતોષ થતો હોય ત્યાં સક્ષમ સત્તામંડળ હુકમ દ્વારા જેના માટે અરજી થયેલ છે તે પ્રમાણપત્ર આપવાનો ઇન્કાર કરશે.

સિવાય કે, પ્રમાણપત્ર આપવાનો અસ્વીકારનો કોઈ હુકમ કરતાં પહેલાં સક્ષમ સત્તામંડળ અરજદારને સાંભળવાની ઉચિત તક આપશે અને રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત રીતે પ્રમાણપત્ર આપવાના અસ્વીકારનો પ્રત્યેક હુકમ અરજદારને મોકલવાનો રહેશે.

(૩) પેટા વિભાગ-૨ હેઠળ નોંધણી પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે નહીં.

(૪) આ વિભાગ હેઠળ મંજૂર કરાયેલ નોંધણી પ્રમાણપત્ર :

(એ) વિભાગ-(૫૩) હેઠળ જો પાછું ન ખેંચાય તો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નકકી થાય તે સમયગાળા સુધી અમલમાં રહેશે.

(બી) તેવા સમયગાળા સુધી વખતોવખત તાજું કરવાનું રહેશે અને

(સી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નકકી થાય તેવા સ્વરૂપમાં અને તેવી શરતોને આધીન રહેશે.

(પ) નોંધણી પ્રમાણપત્રો તાજું કરવાની અરજી તેની અસરકારકતા સમાપ્ત થયાના સમયગાળા પહેલાં ૬૦ દિવસથી ઓછા ન હોય તેટલા સમયમાં કરવાની રહેશે.

(ડ) સંસ્થાએ નોંધણી પ્રમાણપત્ર દેખાય તેવાં સ્થળે રાખવાનું રહેશે.

૫૩. પ્રમાણપત્ર રદબાતલ :

(૧) સક્ષમ સત્તામંડળ, જો તેને આવું માનવાને વાજબી કારણ હોય કે વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૨) હેઠળ આપવામાં આવેલ નોંધણી પ્રમાણપત્ર ધારકે-

(એ) પ્રમાણપત્ર કઢાવવા કે તાજું કરાવવા માટેની અરજી સંબંધમાં કરેલ નિવેદન ખોટું હોય કે બરાબર ન હોય અથવા,

(બી) આપેલ પ્રમાણપત્રમાં જે શરતો અને નિયમોને આધીન હોય તેનો ભંગ કર્યો હોય કે કરાવ્યો હોય તો આવી તપાસ કર્યા પછી યોગ્ય લાગે તો પ્રમાણપત્ર હુકમ દ્વારા રદબાતલ કરી શકશે. સિવાય કે, પ્રમાણપત્રના ધારકને પ્રમાણપત્ર શા માટે રદ બાદલત ન કરવું તેની કારણ દર્શાવવાની તક આપી ન હોય ત્યાં સુધી આવો હુકમ કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) જ્યાં કોઈ સંસ્થાના સંબંધમાં પ્રમાણપત્ર પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ રદબાતલ થયેલ હોય ત્યાં આવા રદબાતલ થયાની તારીખથી આવી સંસ્થા કાર્ય કરતી બંધ થશે.

(એ) જ્યાં આવી અપીલ કરવાનો નકકી થયેલ સમયગાળો પૂરો થયા સમયે જ કોઈ અપીલ કરવામાં આવી ન હોય અથવા,

(બી) જ્યાં આવી અપીલ કરવામાં આવી હોય પણ રદબાતલનો હુકમ અમલમાં આવી ગયો હોય ત્યાં અપીલના હુકમની તારીખથી.

(૩) કોઈ પણ સંસ્થા સંબંધમાં પ્રમાણપત્ર રદબાતલ કરતી વખતે સક્ષમ સત્તામંડળ કોઈ પણ વિકલાંગ વ્યક્તિ જે આ રદબાતલની તારીખે જે તે સંસ્થાનો અંતેવાસી હોય તો માર્ગદર્શન આપી શકાશે અને,

(એ) તેના માતા-પિતા, પતિ-પત્ની કે કાયદેસરના વાલી જે તે કિસ્સામાં હોય તેમ તેને તેના કબજામાં સોંપાશે અથવા

(બી) સક્ષમ સત્તામંડળ દ્વારા નકકી થયેલ અન્ય સંસ્થામાં સ્થળાંતરિત કરવામાં આવશે.

(૪) પ્રત્યેક સંસ્થા કે જે નોંધણી પ્રમાણપત્ર ધરાવે છે અને આ વિભાગ હેઠળ રદબાતલ થાય પછી સક્ષમ સત્તામંડળને આવું પ્રમાણપત્ર સોંપી દેવાનું રહેશે.

૫૪. અપીલ :

(૧) કોઈ પણ વ્યક્તિ સક્ષમ સત્તામંડળના હુકમ દ્વારા પ્રમાણપત્ર આપવા ઇન્કાર કે પ્રમાણપત્ર રદબાતલ યા અસંતુષ્ટ હોય તો તે રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત સમયગાળામાં આવા ઇન્કાર કે રદબાતલ સામે રાજ્ય સરકારનો હુકમ આખરી ગણાશે.

(૨) આવી અપીલ પરનો રાજ્ય સરકારનો હુકમ આખરી ગણાશે.

૫૫. રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સ્થાપિત કે સંસ્થાઓને લાગુ ન પડતો ધારો :

રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત વિકલાંગોની સંસ્થાઓને આ પ્રકરણમાં સૂચિત કશું જ લાગુ પડશે નહીં.

પ્રકરણ : ૧૧

ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓ :

૫૬. ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થાઓ :

(૧) જે તે સરકાર તેને યોગ્ય જણાય તેવા સ્થળે ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓ માટે સંસ્થા સ્થાપશે અને ચલાવશે.

(૨) જ્યાં જે તે સરકાર એવો મત ધરાવતી હોય કે પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ સ્થાપિત સંસ્થા કરતાં કોઈ સંસ્થા ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓના પુનર્વસન માટે યોગ્ય છે તો આ ધારાના હેતુઓ માટે ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિઓની સંસ્થા તરીકે આવી સંસ્થાને માન્યતા આપી શકે. સિવાય કે ધારાની જોગવાઈઓ અને તે મુજબના નિયમો પરિપૂર્ણ કરતી ન હોય તો કોઈ પણ સંસ્થાને આ વિભાગ હેઠળ માન્યતા આપવામાં આવશે નહીં.

(૩) જે તે સરકાર દ્વારા નિયત થયેલ રીતે અને નિયત શરતો સંતોષાય એવી રીતે પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ સ્થપાયેલ પ્રત્યેક સંસ્થા ચલાવવામાં આવશે.

(૪) આ વિભાગના હેતુ માટે ગંભીર વિકલાંગતાવાળી વ્યક્તિ અર્થાત ૮૦ ટકા કે તેથી વધુ કે, એક કે તેથી વધુ વિકલાંગતાઓ ધરાવતી વ્યક્તિ.

પ્રકરણ : ૧૨

વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો :

૫૭. વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટેના મુખ્ય કમિશ્નરની નિમણૂક :

- (૧) આ ધારાના હેતુસર વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે કેન્દ્ર સરકાર જાહેરનામા દ્વારા મુખ્ય કમિશ્નરની નિમણૂક કરશે.
- (૨) કોઈ પણ વ્યક્તિ મુખ્ય કમિશ્નર તરીકે નિમણૂક પામવા માટે લાયક ઠરશે નહીં જો તેની પાસે પુનર્વસનને લગતી બાબતોનું ખાસ જ્ઞાન કે વ્યવહારુ અનુભવ ન હોય.
- (૩) મુખ્ય કમિશ્નરને ચૂકવવા પાત્ર પગાર અને ભથ્થાંઓ તથા અન્ય સેવા શરતો (પેન્શન ગ્રેજ્યુઇટી તેમજ અન્ય નિવૃત્તિ લાભો સહિત) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયત થાય તે મુજબ મળવાપાત્ર થશે.
- (૪) કેન્દ્ર સરકાર મુખ્ય કમિશ્નરને તેમના કાર્ય કરવામાં સહાય કરવા માટે અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓના પ્રકાર અને કક્ષાઓ નક્કી કરશે અને મુખ્ય કમિશ્નરને આવા અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓ તેને યોગ્ય લાગે તેમ પૂરા પાડશે.
- (૫) મુખ્ય કમિશ્નરને પૂરા પાડેલ કર્મચારીઓ અને અધિકારીઓ મુખ્ય કમિશ્નરની દેખરેખ હેઠળ તેમના કાર્યો બજાવશે.
- (૬) મુખ્ય કમિશ્નરને પૂરા પાડેલ અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના પગાર અને ભથ્થાં તથા અન્ય તેવી શરતો કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિયત થાય તેવી હશે.

૫૮. મુખ્ય કમિશ્નરના કાર્યો :

મુખ્ય કમિશ્નર નીચેનાં કાર્યો કરશે.

(અ) કમિશ્નરોનાં કાર્યોનું સંકલન

(બી) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા આપવામાં આવેલ ભંડોળના ઉપયોગનું નિયંત્રણ.

(સી) વિકલાંગોને મળેલ અધિકારો અને ઉપલબ્ધ સવલતો જાળવવા માટે પગલાં લેવા.

(ડી) સરકાર નક્કી કરે એ સમયાંતરે આ ધારાના અમલીકરણ પરત્વે કેન્દ્ર સરકારને અહેવાલો મોકલવા.

૫૯. વિકલાંગોના અધિકારોના ભંગ સંબંધિ ફરિયાદો મુખ્ય કમિશ્નરને તપાસવી :

વિભાગ-(૫૮) ની જોગવાઈઓને લક્ષમાં લીધા વગર મુખ્ય કમિશ્નર સ્વેચ્છાએ કે કોઈ અન્યાય પામેલ વ્યક્તિની અરજીના આધારે કે અન્ય રીતે નીચેની બાબતના સંબંધમાં મળેલ ફરિયાદો તપાસશે.

(એ) વિકલાંગોના અધિકારોનો ભંગ.

(બી) કાયદાઓ, નિયમો, ઉપનિયમો, ધારાધોરણો, કારોબારી હુકમો, નિર્દેશો કે સૂચનાઓ કે જે તે સરકાર કે સ્થાનિક મંડળ દ્વારા વિકલાંગ વ્યક્તિઓના કલ્યાણ અને અધિકારોના રક્ષણ માટે ઘડાયા હોય કે જાહેર થયા હોય તેમાં અમલીકરણનો અભાવ અને જે સત્તામંડળ સમક્ષ તેની રજૂઆત.

૬૦. વિકલાંગો માટેના કમિશ્નરોની નિમણૂક :

(૧) આ ધારાના હેતુસર વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે દરેક રાજ્ય સરકાર જાહેરનામા દ્વારા કમિશ્નર નિમણે.

(૨) કોઈ પણ વ્યક્તિ કમિશ્નર તરીકેની નિમણૂક માટે લાયક ઠરશે નહીં, જો પુનર્વસન સંબંધી બાબતોમાં તે ખાસ જ્ઞાન અને વ્યવહારુ અનુભવ ધરાવતાં ન હોય.

(૩) કમિશ્નરને ચૂકવવાપાત્ર પગાર અને ભથ્થાઓ તથા તેવી સેવા શરતો (પેન્શન, ગ્રેજ્યુઇટી અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો) રાજ્ય સરકાર નિયત કરે તેવાં રહેશે.

(૪) રાજ્ય સરકાર કમિશ્નરને તેમના કાર્યો કરવા માટે સહાય કરવા જરૂરી અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના પ્રકાર અને કક્ષાઓ નક્કી કરશે તથા કમિશ્નરને આવા અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓ તેમને યોગ્ય લાગે તેમ પુરા પડશે.

(૫) કમિશ્નરને પૂરા પાડેલ અધિકારી/કર્મચારીઓ કમિશ્નરની દેખરેખ હેઠળ કાર્યો કરશે.

(૬) કમિશ્નરને પુરા પાડેલ અધિકારી/કર્મચારીઓના પગાર અને ભથ્થાઓ તથા અન્ય સેવા શરતો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થાય તેવાં રહેશે.

૬૧. કમિશ્નરની સત્તાઓ :

કમિશ્નર રાજ્યમાં નીચેના કાર્યો કરશે.

(એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના લાભાર્થે ચાલતા કાર્યક્રમો અને યોજનાઓ માટે રાજ્ય સરકારના ખાતાઓ વચ્ચે સંકલન કરશે.

(બી) રાજ્ય સરકાર દ્વારા ફાળવેલ ભંડોળના ઉપયોગનું નિયંત્રણ કરશે.

(સી) કમિશ્નર વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે ઉપલબ્ધ સવલતો અને અધિકારોનું રક્ષણ કરવા પગલાં ભરશે.

(ડી) સરકાર નિયત કરે એ સમયાંતરે આ ધારાના અમલીકરણ પરત્વે રાજ્ય સરકારને અહેવાલ મોકલશે અને તેની નકલ મુખ્ય કમિશ્નરને મોકલશે.

૬૨. વિકલાંગના અધિકારોના ભંગ સંબંધિ બાબતો અંગેની ફરિયાદો કમિશ્નરે તપાસવી :

વિભાગ-૬૧ ની જોગવાઈઓને લક્ષમાં લીધા વગર કમિશ્નર સ્વેચ્છાએ કે અન્યાય પામેલ વ્યક્તિની અરજીના આધારે કે અન્ય રીતે નીચેની બાબતો સંબંધિ ફરિયાદોની તપાસ કરશે.

(એ) વિકલાંગ વ્યક્તિઓના અધિકારોનો ભંગ.

(બી) કાયદાઓ, ઉપનિયમો, ધારા ધોરણો, કારોબારી હુકમો, નિર્દેશો કે સૂચનાઓ કે જે તે સરકાર કે સ્થાનિક સત્તામંડળ દ્વારા વિકલાંગ વ્યક્તિઓના કલ્યાણ અને અધિકારોના રક્ષણ માટે ઘડાયા હોય કે જાહેર થયા હોય તેમાં અમલીકરણનો અભાવ અને જે તે સત્તામંડળ પાસે તેની રજૂઆત.

૬૩. સત્તામંડળો અને અધિકારીઓને મુલ્કી અદાલતની કેટલીક સત્તાઓ :

(૧) મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો આ ધારા હેઠળના કાર્યોની બજવણીના હેતુ માટે નીચેની બાબતો સંબંધી ખટલો ચલાવતી વખતે સિવિલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નુ પમું) હેઠળ અદાલતને મળે છે. તેવી સત્તાઓ ધરાવશે જેવી કે,

(એ) સાક્ષીઓને હાજર રાખવા અને સમન્સ કાઢવા.

(બી) કોઈ પણ દસ્તાવેજ શોધી કાઢવા અને પ્રાપ્ત કરવા.

(સી) કોઈ પણ અદાલત કે કચેરીમાંથી જાહેર દફતર કે તે સંબંધિત નકલ મેળવવા.

- (ડી) સોગંદનામાઓ પર પુરાવો મેળવવો અને
 (ઇ) સાક્ષીઓ કે દસ્તાવેજના પરીક્ષણ માટે તપાસ નિમવી.
- (૨) મુખ્ય કમિશ્નર અને કમિશ્નરો પાસેથી દરેક કાર્યવાહી ભારતીય દંડ સંહિતાના (૧૮૬૦ નું ૪૫) વિભાગ હેઠળ ૧૯૩ અને ૨૨૮ ના અર્થમાં રહીને અદાલતી કાર્યવાહી કરવાની રહેશે અને મુખ્ય કમિશ્નર, કમિશ્નર સમક્ષ સત્તામંડળ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર કોડ, ૧૯૭૩ નો ફોજદારી ધારો, વિભાગ-૧૯૫ અને પ્રકરણ-૨૬ ના હેતુઓ માટે સિવિલ (મુલ્કી) અદાલત તરીકે ગણવામાં આવશે (૧૯૭૪ નું ૨)

૬૪. મુખ્ય કમિશ્નર દ્વારા તૈયાર કરવાના થતાં વાર્ષિક અહેવાલો :

- (૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થયેલ સ્વરૂપે અને સમયે પ્રત્યેક નાણાંકીય વર્ષે મુખ્ય કમિશ્નર ગત નાણાંકીય વર્ષ દરમિયાન તેની કરેલ પ્રવૃત્તિઓનું પુરેપુરું વિવરણ કરતો વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરશે અને તેની એક નકલ કેન્દ્ર સરકારને મોકલશે.
- (૨) કેન્દ્ર સરકાર સંસદના પ્રત્યેક ગૃહ સામે વાર્ષિક અહેવાલ ભલામણો સાથે મૂકાવશે, તેમાં ભલામણો પર લેવાયેલ પગલાં સંબંધી કેન્દ્ર સરકારને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી વિવરણ હશે અને કોઈ ભલામણો કે તેના ભાગની અસ્વીકૃતિ માટેના કારણો પણ હશે.

૬૫. કમિશ્નરો દ્વારા તૈયાર કરવાના થતાં વાર્ષિક અહેવાલો :

- (૧) રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયત થયેલ સ્વરૂપે અને સમયે પ્રત્યેક નાણાંકીય વર્ષે કમિશ્નર ગત નાણાંકીય વર્ષ દરમિયાન તેની પ્રવૃત્તિઓનું પુરેપુરું વિવરણ કરતો વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરશે અને તેની એક નકલ રાજ્ય સરકારને મોકલશે.
- (૨) રાજ્ય સરકાર વિધાન ગૃહ સમક્ષ વાર્ષિક અહેવાલ ભલામણો સાથે મૂકાવશે, તેમાં ભલામણો પર લેવાયેલ પગલાં અને લેવાના થતાં પગલાં સંબંધી રાજ્ય સરકારને લાગે વળગે છે ત્યાં સુધી વિવરણ હશે અને કોઈ ભલામણ કે તેના ભાગની અસ્વીકૃતિ માટેના કારણો પણ હશે.

પ્રકરણ : ૧૩

સામાજિક સુરક્ષા :

૬૬. જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો પુનર્વસન હાથ ધરવું :

- (૧) જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો તેમની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને તમામ વિકલાંગોનું પુનર્વસન હાથ ધરશે કે હાથ ધરાવશે.

(૨) પેટા વિભાગ-૧ ના હેતુઓ માટે જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળો, બિન સરકારી સંગઠનો નાણાંકીય સહાય આપશે.

(૩) જે તે સરકાર અને સ્થાનિક સત્તામંડળ પુનર્વસન નીતિ ઘડતી વખતે વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે કાર્યરત બિનસરકારી સંગઠનો સાથે મંત્રણા કરશે.

૬૭. વિકલાંગ કર્મચારીઓ માટે વીમા યોજના :

(૧) જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા તેના વિકલાંગ કર્મચારીના લાભાર્થે વીમા યોજના ઘડશે.

(૨) આ વિભાગમાં દર્શાવ્યા ઉપરાંત જે તે સરકાર વીમા યોજના ઘડવાને બદલે તેના વિકલાંગ કર્મચારી માટે વૈકલ્પિક સુરક્ષા યોજના ઘડી શકશે.

૬૮. બેકારી ભથ્થું :

જે તે સરકાર તેની આર્થિક ક્ષમતા અને વિકાસની મર્યાદામાં રહીને ખાસ રોજગાર કચેરીઓમાં વર્ષથી વધારે સમયથી નોંધાયેલ વિકલાંગ વ્યક્તિઓ માટે કે જેને અન્ય લાભકારક વ્યવસાયમાં રોકી ન શકાય તેમને માટે જાહેરનામા દ્વારા બેકારી ભથ્થાની ચૂકવણી માટેની યોજના ઘડશે.

પ્રકરણ : ૧૪

પરચૂરણ :

૬૯. વિકલાંગો માટેના કોઈ પણ લાભો ગેરરીતિથી ઉપલબ્ધ કરવા માટેની સજા :

કોઈ પણ વ્યક્તિ કે જે વિકલાંગ માટેના કોઈ લાભ ગેરરીતિથી ઉપલબ્ધ કરે કે તેમ કરવા પ્રયાસ કરે તો તે બે વર્ષની મુદતની કેદ અથવા રૂ. ૨૦,૦૦૦/- (અંકે રૂપિયા વીસ હજાર પુરા) સુધીના દંડની કે તે બંને સજાઓને પાત્ર ગણાશે.

૭૦. મુખ્ય કમિશ્નર, કમિશ્નરો, અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીગણ જાહેર નોકરો ગણાશે :

મુખ્ય કમિશ્નર, કમિશ્નરો, અધિકારીઓ તેમજ તેમને પૂરા પાડેલ કર્મચારીગણ ભારતીય દંડ સંહિતાના (૧૮૬૦ ના ૪૫) ના વિભાગ-૨૧ ના અર્થમાં જાહેર નોકરો તરીકે ગણાશે.

૭૧. શુદ્ધ બુધ્ધિ પગલાં માટે રક્ષણ :

આ ધારો અને તે હેઠળના ઘડાયેલ કોઈ નિયમ કે થયેલ હુકમોના અનુસરણ માટે શુદ્ધ બુધ્ધિથી કરવામાં આવેલ કોઈ કાર્ય કે તે માટે કરેલ કોઈ ઇરાદા માટે કેન્દ્ર સરકાર, રાજ્ય સરકારો કે સ્થાનિક સત્તામંડળ કે કોઈ સરકારી અધિકારી વિરુદ્ધ કોઈ દાવો, ખટલો કે અન્ય કાનૂની કાર્યવાહી થઈ શકશે નહીં.

૭૨. અન્ય કોઈ કાયદાના વિરોધ રૂપ નહીં પણ વધારાનો ધારો :

આ ધારાની જોગવાઈઓ કે તે હેઠળ ઘડાયેલ નિયમો હાલમાં અમલમાં હોય તેવા, વિકલાંગ વ્યક્તિઓના લાભાર્થે અન્ય કોઈ કાયદા કે હેઠળ જાહેર થયેલ કે ઘડાયેલ કોઈ નિયમો, હુકમો કે કોઈ સૂચનાઓ વિરૂધ્ધ નહીં પણ તે ઉપરાંતના લેખાશે.

૭૩. નિયામો ઘડવા માટે જે તે સરકારની સત્તા :

- (૧) આ ધારાની જોગવાઈઓના અમલીકરણ માટે જે તે સરકાર જાહેરનામા દ્વારા નિયમો ઘડી શકશે.
- (૨) ઉપર જણાવેલી સત્તાઓની સામાન્યતાના બાધ વિના અને ખાસ કરીને આવા નિયમો નીચે જણાવેલી તમામ કે કોઈ એક બાબત પૂરી પાડી શકે. જેમ કે :-
 - (એ) વિભાગ-૩ ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(કે) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કે જેમાં રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશની પસંદગી થશે.
 - (બી) વિભાગ-૪ ના પેટા વિભાગ-૭ હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.
 - (સી) વિભાગ-(૭) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ તેની સભાઓના કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
 - (ડી) વિભાગ-૮ ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એચ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ આવાં અન્ય કાર્યો કે જે કેન્દ્રીય સંકલન સમિતિ બજાવી શકશે.
 - (ઇ) વિભાગ-૮ ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમ-(એચ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કે જેમાં રાજ્ય સરકાર કે કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશ પસંદ કરવામાં આવશે.
 - (એફ) વિભાગ-(૯) પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.
 - (જી) વિભાગ-૧૧ હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ તેની સભાઓના કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
 - (એચ) વિભાગ-(૧૨) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે અને હેતુઓ માટે કે જેના માટે વ્યક્તિને સંલગ્ન કરવામાં આવે.
 - (આઇ) વિભાગ-(૧૨) ની પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ શુલ્ક અને ભથ્થાઓ કે જે કેન્દ્રીય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિ મેળવશે.
 - (જે) જે વિભાગ-(૧૪) ના પેટા વિભાગ-(૭) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.

- (કે) વિભાગ-(૧૭) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે રાજ્ય સંકલન સમિતિ તેની સભાઓના કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
- (એલ) વિભાગ-(૧૮) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની કલમની કલમ-(જી) હેઠળ આવાં અન્ય કાર્યો કે જે રાજ્ય સંકલન સમિતિ બજાવી શકે.
- (એમ) વિભાગ-(૧૯) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ ભથ્થાંઓ કે જે સભ્યો મેળવશે.
- (એન) વિભાગ-(૨૧) ના હેઠળ નિર્દિષ્ટ કાર્યવાહીના નિયમો કે જે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ તેની સભાઓમાં કામકાજના સંબંધમાં પાળશે.
- (ઓ) વિભાગ-(૨૨) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે અને હેતુઓ જે માટે વ્યક્તિને જોડવામાં આવશે.
- (પી) વિભાગ-(૨૨) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ શુલ્ક અને ભથ્થાંઓ કે જે રાજ્ય કાર્યવાહક સમિતિ સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિ મેળવશે.
- (કયુ) વિભાગ-(૩૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ માહિતિ કે માહિતિપત્ર જે પ્રત્યેક એકમના નોકરી દાતાએ પુરૂ પાડવું જોઈએ અને ખાસ રોજગાર વિનિમય કચેરી કે જેને આવી માહિતી કે માહિતીપત્ર પુરૂ પાડવાનું રહેશે.
- (આર) વિભાગ-(૩૭) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું માહિતીપત્રક અને એ રીતે કે જેમાં નોકરીદાતા દ્વારા દફતર જાળવવાનું રહેશે. અરજી કરવાની રહેશે.
- (એસ) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું માહિતી પત્રક અને એ રીતે એમાં અરજી કરવાની રહેશે.
- (ટી) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૨) હેઠળ કે જેમાં અસ્વીકૃતિનો હુકમ પાઠવવાનો રહેશે.
- (યુ) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ સવલતો કે ધોરણો પૂરાં પાડવાના કે જાળવવાના.
- (વી) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૪) ની કલમ-(એ) હેઠળ નિર્દિષ્ટ મુદત કે જે પૂરતું નોંધણી પ્રમાણપત્ર પ્રમાણભૂત લેખાશે.
- (ડબલ્યુ) વિભાગ-(૫૨) ના પેટા વિભાગ-(૪) ની કલમ-(સી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું પત્રક કે જેમાં એવી શરતો કે જેને આધીન રહીને નોંધણી પ્રમાણપત્ર આપવાનું રહેશે.

- (એકસ) વિભાગ-(૫૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ મુદત કે જે દરમિયાન અપીલ કરવાની રહેશે.
- (વાય) વિભાગ-(૫૬) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ રીતે કે જેમાં ગંભીર વિકલાંગતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ માટેની સંસ્થા ચલાવવામાં આવશે અને શરતો કે જે પરિપૂર્ણ કરવાની રહેશે.
- (ઝેડ) વિભાગ-(૫૭) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ મુખ્ય કમિશ્નર વેતન, ભથ્થાઓ અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-એ) વિભાગ-(૫૭) ના પેટા વિભાગ-(૬) હેઠળ નિર્દિષ્ટ અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના વેતન ભથ્થાં અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-બી) વિભાગ-(૫૮) ની કલમ-(ડી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ સમયગાળો કે જેમાં મુખ્ય કમિશ્નર, કેન્દ્ર સરકારનો અહેવાલ આપશે.
- (ઝેડ-સી) વિભાગ-(૬૦) ના પેટા વિભાગ-(૩) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કમિશ્નરના વેતન ભથ્થાં અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-ડી) વિભાગ-(૬૦) ના પેટા વિભાગ-(૬) હેઠળ નિર્દિષ્ટ અધિકારીઓના વેતન ભથ્થાં અને અન્ય સેવા શરતો.
- (ઝેડ-ઇ) વિભાગ-(૬૧) ની કલમ-ડી હેઠળ નિર્દિષ્ટ સમયગાળો કે જે દરખાસ્ત કમિશ્નર રાજ્ય સરકારને અહેવાલ આપશે.
- (ઝેડ-એફ) વિભાગ-(૬૪) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું પત્રક અને સમય કે જેમાં વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરવાનો રહેશે.
- (ઝેડ-જી) વિભાગ-(૬૫) ના પેટા વિભાગ-(૧) હેઠળ નિર્દિષ્ટ નમૂનાનું પત્રક અને સમય કે જેમાં વાર્ષિક અહેવાલ તૈયાર કરવાનો રહેશે.
- (ઝેડ-એચ) અન્ય કોઈ બાબત કે જે કરવાની થાય કે સુચવવાની રહે.
- (૩) વિભાગ-(૩૩) ની શરતો વિભાગ-(૪૭) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની શરતોને આધીન રહીને કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા બહાર પાડેલ પ્રત્યેક જાહેરનામું વિભાગ-(૨૭), વિભાગ-(૩૦), વિભાગ-(૩૮) ના પેટા વિભાગ-(૧), વિભાગ-(૪૨), વિભાગ-(૪૩), વિભાગ-(૬૭), વિભાગ-(૬૮) હેઠળ રહેશે. જ્યારે પૂરા ત્રીસ દિવસના ગાળા માટે તેનું સત્ર હોય કે જે એક કે બે કે તેથી વધુ ક્રમિક સત્રોનું બનેલું હોય અને જો તરત પછી શરૂ થતા સત્રનો સમાપ્તિ પહેલાં અથવા અગાઉ કહ્યુ તેમ ક્રમિક સત્રો હોય ત્યારે બન્ને ગૃહો કોઈ નિયમ, જાહેરનામું કે યોજનામાં કોઈ સુધારો-વધારો કરવામાં સહમત હોય, બન્ને ગૃહો સહમત થાય કે, નિયમ-જાહેરનામું કે યોજના ઘડાવા ન જોઈએ. તો તે નિયમ જાહેરનામું કે યોજના ત્યાર

પછી સુધારેલ સ્વરૂપે જ અમલમાં રહેશે અથવા બિન અસરકારક બનશે. જે તે કિસ્સા મુજબ લખાશે. તેથી આમ છતાં, પણ તે નિયમ જાહેરનામું કે યોજના હેઠળ અગાઉ થયેલ કોઈ પણ જાતના ભેદભાવ વગર કાયદેસર ગણવામાં આવશે જે કિસ્સા મુજબ થવા પાત્ર હોય તે.

(૪) વિભાગ-(૩૩) ની શરતો વિભાગ-(૪૭) ના પેટા વિભાગ-(૨) ની શરતોને આધીન રહીને રાજ્ય સરકાર દ્વારા બહાર પાડેલ પ્રત્યેક જાહેરનામું વિભાગ-(૨૭), વિભાગ-(૩૦), વિભાગ-(૩૮) ના પેટા વિભાગ-(૧), વિભાગ-(૪૨), વિભાગ-(૪૩), વિભાગ-(૬૭), વિભાગ-(૬૮) હેઠળ તેના દ્વારા પ્રત્યેક યોજના અને પેટા વિભાગ-૧ હેઠળ તેને દ્વારા ઘડાયેલ પ્રત્યેક નિયમ તે ઘડાયા પછી તરત જ જ્યાં રાજ્ય વિધાનસભા બે ગૃહોની બનેલી છે ત્યાં પ્રત્યેક ગૃહ સમક્ષ અથવા જ્યાં વિધાનસભા એક ગૃહની બનેલી છે ત્યાં તે ગૃહ સમક્ષ મૂકાશે.

૭૪. ૧૯૮૭ ના ધારા (૩૯) માં સુધારો :

કાનૂની સેવા સત્તામંડળો ધારો, ૧૯૮૭ ના વિભાગ-(૧૨) માં નીચેની કલમ-(ડી) નું સ્થાન લેશે. જેમ કે, "(ડી)" વિકલાંગ વ્યક્તિ એટલે વિકલાંગ વ્યક્તિઓને (સમાન તકો, હકકોનું રક્ષણ અને પૂર્ણ ભાગીદારી) ધારો, ૧૯૯૫ ના વિભાગ-(૨) ની કલમ-(આઇ) માં થયેલ વ્યાખ્યા મુજબ "વિકલાંગ વ્યક્તિ"